

Als de kerk moet sluiten

(een handleiding bij
Christelijke Gereformeerde
gemeenteopheffing)

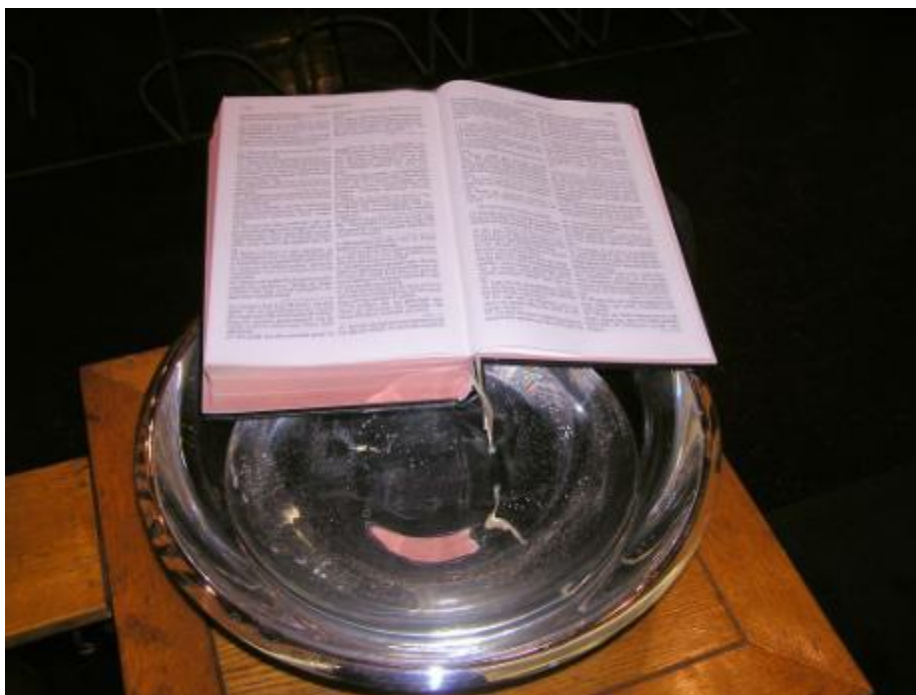

Vak	:	Afstudeerproject
Docent	:	drs. A. Heystek
Vakcode	:	8AP
Klas	:	G5V
Schooljaar	:	2009-2010

Wim van der Lee
Boerhaavelaan 63
2922 HJ Krimpen aan den IJssel
0180 – 5.191.57

1. Inleiding.....	4
2. Fases in het proces.....	6
3. De voorfase	7
3.1 Oorzaken kerksluiting	7
3.1.1 Macro niveau	7
3.1.2 Meso niveau.....	8
3.1.3 Micro niveau	9
3.1.4 Een aantal scenario's	9
3.2 Wie neemt de leiding.....	15
3.3 Communicatie	16
4. Mogelijkheden voor doorstart.....	17
4.1 Inleiding.....	17
4.2 De classis	17
4.3 Doorstarten met de eigen gemeente	18
4.4 Doorstart als Zendingsgemeente.....	19
4.5 Opzetten missionair/ diaconaal project	20
5. Sluiting.....	22
5.1 Inleiding.....	22
5.2 De classis	22
5.3 Communicatie	24
5.4 Afscheidsdienst	24
5.5 Uit het ambt of in het ambt?	26
6. Nazorg	28
6.1 Pastorale nazorg aan leden.....	28
6.2 Overgang leden naar andere kerken	28
6.3 Verkoop onroerende zaken	29
6.4 Roerende zaken	31
6.5 Financiële afwikkeling	31
6.6 Eindrapportage classis	31
7. Verliesverwerking (pastoraat rondom gemeenteopheffing).....	32
7.1 Inleiding.....	32
7.2 Fases in verliesverwerking	32

7.3 Pastorale zorg bij verliesverwerking	34
8. Samenvatting en conclusies.....	39
8.1 Inleiding.....	39
8.2 Ervaringsgegevens	40
8.2 Aanbevelingen	41
8.3 Stroomschema	42
9. Literatuurlijst.....	43
10. Bijlagen.....	45
10.1 Juridische overwegingen artikel Ambtelijk Contact, mr. H. Herweijer.....	45
10.2 Voorbeeldformulier ambtsontheffing ouderlingen en diaken	49
10.3 Vragenlijsten opgeheven gemeenten.....	50

1. Inleiding

In 2009 daalde het ledenaantal van de Christelijke Gereformeerde Kerken met 77 leden. Sinds 2000 daalde het aantal gemeenten in het Christelijke Gereformeerde Kerkverband met acht gemeenten.¹

In het voorjaar van 2007 werd de laatste dienst gehouden in Heerenveen. In september 2007 sloot De Krim de kanselbijbel. In juli 2008 werd de laatste eredienst gehouden in Zwartsluis. De gemeente van Rotterdam West hield op 1 juli 2009 haar laatste eredienst. Meest recentelijk is de sluiting van de kerkdeuren van Lutjegast op 1 januari 2010. Vijf gemeenten die in de laatste drie jaren hun kerkdeuren om de één of andere reden moesten sluiten. Dat zijn niet de enige gemeenten die met grote moeite hebben gekampt.

Zo ook de gemeenten van Rotterdam Charlois, Amsterdam, Zaandam en Hillegom. Alle gemeenten die zich in het nabije verleden hebben afgevraagd hoe men verder zou moeten. Zij stonden, net als de bovengenoemde gemeenten, voor de vraag of het niet beter was om de kerkdeuren te sluiten. Zij hebben er echter voor gekozen om een doorstart te maken en op een andere manier door te gaan.

Of wat te denken van de gemeenten die in de loop der jaren een samenwerkingsverband met een ander kerkverband hebben aangegaan (GVK of NGK)? Soms uit nood geboren omdat de kerkverbanden hun ledenaantallen achteruit zagen gaan.

En dan nog te denken aan die gemeenten die voor een zelfde vraag staan. Wat te doen als het ledenaantal terugloopt? Zo zijn de gemeenten van Schiedam en Rotterdam Centrum samenwerkingen aangegaan met andere demografische gemeenten, omdat ze anders geen bestaansrecht meer zouden hebben.

Komt een huidige gemeente tot de conclusie dat sluiten de enige optie is, voor welke vragen komt men dan te staan? Welke zaken moeten afgehandeld worden en welke mogelijkheden kunnen worden onderzocht?

¹ Bron: <http://www.cgk.nl/index.php?cijfers>

Hoe gaat men tijdens het proces om met de informatievoorziening? En hoe reageren de gemeenteleden op een dergelijk proces en hoe pak je dit pastoraal aan? Voor deze vragen (en nog velen meer) komt men te staan als de gemeente steeds minder levensvatbaar wordt. Op voorhand moet gezegd worden dat er nauwelijks literatuur is rondom kerksluiting. Gemeenten moeten zelf roeien met de riemen die zij hebben en zullen steeds zelf weer het wiel moeten uitvinden. Dit is geen goede zaak, daarom dit document.

In dit document wordt opgenomen datgene wat kerkelijke gemeente te doen staat wanneer een gemeente opgeheven moet worden. Hierbij wordt aandacht geschonken aan de formele zaken (burgerlijk en kerkrechtelijk), het proces in de gemeente zelf en de pastorale zorg die hieruit voortvloeit. Ook wordt de relatie gelegd naar de eventuele mogelijkheden om als gemeente een nieuwe (door)start te maken.

In dit document (wat als afstudeeropdracht dient van mijn studie HBO theologie aan de Christelijke school te Ede) zal een aantal zaken aan bod komen. Ervaringen die opgedaan zijn vanuit de sluiting van de gemeente van de Christelijke Gereformeerde Kerk van Rotterdam West. Maar ook ervaringen die men heeft opgedaan vanuit de sluiting van andere Christelijke Gereformeerde Kerken (zie onder 8.2 en in de bijlage). Ook is de kerkorde deels als onderlegger gebruikt en is er literatuur geraadpleegd.

Mijn bijzondere dank gaat uit naar degenen die mijn scriptie van support hebben voorzien, te weten Ad Heystek (inhoudelijk commentaar) en Martine de Bruin (tekstueel). Daarnaast heeft de thuissituatie het zo gemaakt dat ik deze studie en deze scriptie tot een goed einde kon volbrengen. Niet op de laatste plaats is de dank aan de Heere die ruimte en inzicht gaf om deze studie te voltooien.

2. Fases in het proces

Kijkend naar het gehele proces van kerksluiting, dan is daar een aantal fases in te ontdekken. Men komt niet gelijk tot sluiting. En met de sluiting van de kansel-Bijbel is ook nog niet alles afgelopen rondom de opheffing van een gemeente. Het is duidelijk geworden dat kerksluiting c.q. gemeenteopheffing een proces is. Een proces dat een aantal stadia doorloopt. Men moet er ook bewust van zijn dat deze processen door elkaar heen lopen. Niet zo zeer als processen zelf, maar in de hoofden van de mensen zelf. Het ene gemeentelid zal al verder zijn in het proces dan het andere gemeentelid.

“Wanneer bijvoorbeeld één optie wel wordt verkend en de andere nog niet ontstaat de indruk dat er reeds is voorgesorteerd in een bepaalde richting. Vooral zogeheten “principebesluiten” roepen veel emotie op. Een inspraakavond wordt in dat geval een instemmingavond, waarbij veel leden van de geloofsgemeenschap ervaren feitelijk buiten spel te zijn gezet.”²

In deze fases die doorlopen dienen te worden is het van uiterst belang om een goede communicatie met de gemeenteleden te hebben.

De fases zijn:

1. De voorfase
2. De besluitvorming
3. Sluiting
4. Nazorg

² Rein Brouwer, Leven Lichaam, Uitgeverij Kok-Kampen, 2007, pagina 204

3. De voorfase

Wanneer wordt het duidelijk dat er als kerk geen toekomst meer is? Wanneer komt men tot de conclusie dat het beter is de deuren te sluiten dan verder te gaan? Is het niet een menselijke beslissing die genomen moet worden en wekt men daarmee niet de indruk dat er geen vertrouwen meer is in het “reddende karakter” van God? Hoe wordt een dergelijk besluit genomen? Wat is het startpunt van de overdenkingen?

Het is zinvol om een aantal zaken op een rij te zetten hoe men er toe kan komen om te overwegen om de kerkdeuren te sluiten.

3.1 Oorzaken kerksluiting

In dit sub hoofdstuk worden mogelijke oorzaken van kerksluiting behandeld. Dit wordt gedaan door te kijken op een drietal niveaus, naar analogie van datgene wat prof. dr. De Roest beschrijft in zijn hoofdstuk over kerksluiting in het boek “Levend Lichaam”.

3.1.1 Macro niveau

In zijn boek “En de wind steekt op” snijdt Henk de Roest een heftig probleem aan. De individualisering van de samenleving. De mens is veel meer op zichzelf aangewezen dan een aantal decennia geleden. De wereld is “groot” geworden en we kunnen ons tegoed doen aan vele zaken in het leven.

“De onderzoeksresultaten van de afgelopen twee decennia stroken met het volgende beeld. In moderne, westerse samenlevingen lijken de dagen geteld te zijn van de nauwe banden tussen het individu en één enkele institutie, bijvoorbeeld een kerk, een partij, een bedrijf en een vereniging.”³

Ook in de kerken is dit individualisme doorgedrongen. Mensen willen niet meer gebonden zijn aan een kerkelijk instituut. Zij weten hun “geestelijk voedsel” ook op een andere manier te halen. De kerkuitzendingen van Hour of Power en Nederland Zingt dragen daar ook toe bij.

Daarnaast is er ook nog een aantal andere factoren te noemen. Te denken valt aan de algehele vergrijzing in ons land. Ook dat gaat de kerkdeuren niet voorbij. In bepaalde

³ Henk de Roest, En de wind steekt op!, uitgeverij Meinema, Zoetermeer 2005, pagina 26

gemeenten is er een hoog percentage ouderen. Het sterftecijfer ligt daarmee vele malen hoger dan het geboortecijfer. Er vindt geen aanwas meer van onderaf plaats.

3.1.2 Meso niveau

In veel steden zien we dat “kerken” moeite hebben om het hoofd boven water te houden. Ook in Rotterdam West heeft een dergelijke situatie gespeeld. De bevolking in de steden is in de loop van de tijd heel sterk veranderd. Een aantal decennia geleden leefden er vooral veel autochtone Nederlanders in de grote steden. In de loop van de tijd zijn deze mensen vertrokken naar de buitendorpen. Mensen vertrokken uit plaatsen zoals Rotterdam en Den Haag om zich te vestigen in de dorpen er om heen om daar te wonen en te werken. Hun plekken werden ingenomen door allochtonen. Zo gebeurde het dat hele wijken in grote steden een ander karakter kregen. Leden bleven nog wel een aardige tijd kerken in de grote stad, maar kwamen er toch in de loop van de tijd achter dat het beter was om een kerk dichtbij, in de plaatselijke gemeente, op te zoeken.

Een andere ontwikkeling is de overgang naar andere kerken.

“Kerkverlating kan ook betrekking hebben op de overgang van de ene geloofsgemeenschap naar de andere. Zo verliezen protestantse gemeenten nog altijd leden aan evangelische gemeenten en komt de soms spectaculaire groei van de laatsten hier deels door tot stand.”⁴

Het is maar al te waar dat er verschuivingen zijn, ook in de Christelijke Gereformeerde Kerken. Mensen maken de overstap naar gemeenten waarbij men zich “meer thuis voelt”. Dat kan ook steeds gemakkelijker. In deze tijd is de sociale controle sterk afgenomen. Men wordt “niet meer gemist”. Ook de toenemende mate van mobiliteit zorgt ervoor dat men niet meer gebonden hoeft te zijn aan een plaatselijke gemeente. De plaatselijke gemeente ziet hun ledenaantal dalen. Meer hierover in de volgende paragraaf.

⁴ Rein Brouwer, *Leven Lichaam*, Uitgeverij Kok-Kampen, 2007, pagina 204

3.1.3 Micro niveau

Op microniveau worden de factoren juist bepaald door de persoonlijke ervaringen die men heeft met een kerkelijke gemeenschap. Wanneer er gevraagd wordt naar kerkverlating dan kunnen mensen juist ook tot persoonlijke motivaties komen. Men vond niet meer datgene wat men zocht in de kerk. Men is gestuit op weerstanden tegen veranderingen die noodzakelijk waren om de gemeente levensvatbaar te houden. Men is teleurgesteld in de pastorale zorg die (niet) verleend werd. Er was onvoldoende openheid om geloofszaken met elkaar te delen. Men was teleurgesteld in de mensen van de kerk en daarmee heeft men de kerk vaarwel gezegd. Dat kan zowel een teleurstelling zijn in de progressieve koers die gevolgd wordt, als de conservatieve koers die gevolgd wordt. Zaken die in het verleden misschien aanspraken, zijn verworpen tot loze handelingen waarbij men niet meer de troost vindt, die men zo hard nodig heeft. Maar het kan ook zijn dat men aan het twijfelen is gegaan over de christelijke dogma's. Vraagtekens worden daarbij gezet en men is niet in staat gebleken om met elkaar daarover in discussie te gaan.

Met name de laatste tijd zien we dat jongeren afhaken. Omdat de invulling van het gemeente-zijn (in al haar facetten) niet meer past bij datgene wat zij zoeken. Zij zoeken dan een kerk die bij hen past en waarbij ze wel dat goede gevoel hebben. Ook haken jongeren af omdat zij geen aansluiting meer vinden met "een groep".

3.1.4 Een aantal scenario's

In het boek "Levend Lichaam" geeft professor dr. Henk de Roest in hoofdstuk acht een aantal scenario's weer die er toe kunnen leiden dat de gemeente opgeheven dient te worden. In dit hoofdstuk wil ik deze scenario's inbrengen en de tabellen, die hij ook geeft hierbij weergeven in de tekst. Er is met prof. dr. de Roest contact geweest en hij heeft hiervoor zijn toestemming gegeven.

Zoals al eerder is gezegd is het voorspelbaar dat in de toekomst de ledenaantallen van de kerkgangers zullen dalen. Dat is te zien in de kerkverbanden om ons heen, maar ook in het kerkverband van de Christelijke Gereformeerde Kerken. Gemeenten verouderen, de grote-steden-kerken lopen leeg, jongeren haken vroegtijdig af. In toekomstig perspectief kan dan gezegd worden dat de kerk niet meer levensvatbaar is. Er zijn nog wel voldoende financiële middelen, vaak is er nog een kerkgebouw, en soms is er ook nog een predikant in dienst. Maar toch ziet men op den duur dat de kerk "leeg loopt". En op

zondag zit er een kleine groep mensen in een veel te groot gebouw. De gemeente heeft een te grote jas aan op dat moment.

Middelen	Ledenaantal	Leiding (aantal bekwame mensen)	Gebouw	Financiën
Niveau	Zorgelijk	Zorgelijk	Voldoende	Voldoende

“Te-grote-jas” situatie ⁵

Een voorbeeld uit de praktijk is de Christelijke Gereformeerde Kerk in Rotterdam-West.

Zij zagen in de loop der jaren (1960 -2009), hun ledenaantal teruglopen van bijna 800 leden naar 65 leden. Veel leden trokken Rotterdam uit en vestigden zich in de randdorpen van Rotterdam (Barendrecht, Capelle aan den IJssel, Ridderkerk, enz.). Hierdoor werd het ledenaantal zorgelijk genoemd. In het

kerkgebouw, wat plaats bood aan 1100 zitplaatsen, werden diensten gehouden die bezocht werden door 40 mensen. Er waren voldoende financiële middelen in de gemeente aanwezig, toch vond men de gemeente niet meer levensvatbaar en zodoende is men tot de conclusie gekomen om de gemeente op te heffen in juli 2009.

“Deputaten hebben tot taak overeenkomstig de door de generale synode gegeven instructie een kas voor onderlinge bijstand te beheren en daaruit steun te verlenen aan kerken, die niet in staat zijn te voldoen aan hun financiële verplichtingen ingevolge artikel 11 K.O. of overigens in financiële moeilijkheden verkeren.”⁶

Het zal duidelijk zijn dat wanneer de financiële middelen niet meer toereikend zijn, er problemen ontstaan in de gemeente. Wanneer de predikant niet meer betaald kan worden, wanneer de activiteiten in en buiten de gemeente niet meer gerealiseerd kunnen worden, dan heeft men te maken met problemen binnen de gemeente. Er zal dan een moment komen in de gemeente waarin de inkomsten niet langer toereikend zullen

⁵ Tabel is overgenomen: Levend Lichaam, R. Brouwer, Kok Kampen 2007, pagina 222

⁶ Instructie Deputaten Onderlinge Bijstand en Advies CGK, artikel 2

zijn om de uitgaven te dekken. Binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken bestaat het Deputaatschap Onderlinge Bijstand en Advies.

Toch kan het voorkomen dat de gemeente zo noodlijdend wordt, dat ook deze financiële injectie niet meer toereikend is en de lokale gemeente op langere termijn moeilijker levensvatbaar.

Middelen	Ledenaantal	Leiding (aantal bekwame mensen)	Gebouw	Financiën
Niveau	<i>Voldoende</i>	<i>Langere termijn: zorgelijk</i>	<i>Langere termijn: zorgelijk</i>	<i>Zorgelijk</i>

“krap-bij-kas”-situatie⁷

Een combinatie van de twee vorige situatie is te vinden in deze situatie. Er is te weinig financiële armslag, de ledenaantallen lopen terug, het gebouw is veel te groot, er zijn geen vrijwilligers of betaalde krachten te vinden die de leiding van de gemeenschap op zich kunnen nemen. In deze situatie moet men onder ogen zien dat de gemeente niet meer levensvatbaar is en op korte termijn ook gesloten dient te worden. Het niveau van alle middelen is zorgelijk.

Middelen	Ledenaantal	Leiding (aantal bekwame mensen)	Gebouw	Financiën
Niveau	<i>Zorgelijk</i>	<i>Zorgelijk</i>	<i>Zorgelijk</i>	<i>Zorgelijk</i>

“In-zak-en-as”-situatie⁸

In kleinere gemeenschappen is het gebruikelijk dat er veel taken op de schouders komen te rusten van de kleine kern die dan ontstaan is. Actieve vrijwilligers kunnen de gemeente op sleeptouw nemen en verzorgen de catechese, een stuk pastoraat en geven leiding aan de kleine gemeente. Het komt nogal eens voor dat deze kleine kerk van actieve vrijwilligers ineens weg komt te vallen. Dat kan allerlei oorzaken hebben. Men

⁷ Tabel is overgenomen: Levend Lichaam, R. Brouwer, Kok Kampen 2007, pagina 224

⁸ Tabel is overgenomen: Levend Lichaam, R. Brouwer, Kok Kampen 2007, pagina 224

kan de taken neerleggen wegens ouderdom of gezondheidsproblemen. Men kan de taak neerleggen omdat men verhuist naar een andere gemeente en daardoor geen lid meer is in de relatief kleine gemeente. Daarnaast kan de taak ook ineens vacant worden doordat iemand komt te overlijden die een sleutelrol bezat in de gemeente.

Men komt ineens voor een probleem te staan dat men de taken niet opgevuld kan krijgen, vacatures blijven onvervuld en het geestelijk en gemeentelijk leven komt hierdoor stil te liggen. Ook kan men zich afvragen, wanneer er in een kleine gemeente een actieve predikant aanwezig is, wat er van zal worden wanneer deze predikant geroepen wordt naar een andere gemeente en daarmee ook vertrekt. Is er dan nog voldoende financiële ruimte? Zijn er dan voldoende vrijwilligers die kunnen opstaan om de vacatures (misschien tijdelijk) op te lossen?

Middelen	Ledenaantal	Leiding (aantal bekwame mensen)	Gebouw	Financiën
Niveau	<i>Meer en meer zorgelijk</i>	<i>Nu nog voldoende, maar..</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Voldoende</i>

"Adder-onder-het-gras"-situatie⁹

In het voorafgaande is te zien dat verschillende factoren (dalende ledenaantallen, financiële problemen, leiderschapsproblemen, gebouwenproblematiek) kunnen bijdragen aan het sluiten van kerken en het opheffen van gemeenten. Maar wanneer tot de sluiting van de kerken te komen? Kerkordelijk wordt hier heel summier over gesproken. De kerkorde handelt over de oprichting van gemeenten en zeer summier over de opheffing daarvan. Dit is een manco. Het verdient aanbeveling om deze zaken (gemeenteopheffing) ook te regelen. Toch kunnen we de kerkorde wel gebruiken om te bezien wat er nodig is om de kerk op te richten of in stand te kunnen houden.

⁹ Tabel is overgenomen: Levend Lichaam, R. Brouwer, Kok Kampen 2007, pagina 226

“In plaatsen waar voor het eerst of opnieuw de ambten worden ingesteld, kan dit slechts geschieden met advies van de classis. Ook bij opheffing van gemeenten is het advies van de classis nodig.

1. Een kerkenraad moet uit minstens drie personen bestaan. Het getal der ouderlingen zal niet kleiner mogen zijn dan dat der diakenen. (1901, 1947)

2. Indien het door de kerkenraad voor de uitoefening van hun ambt noodzakelijk wordt geacht, zullen de dienaren des Woords met de ouderlingen afzonderlijk vergaderen ter behandeling van de zaken van opzicht en tucht. (1965/6)

3. De grenzen van de plaatselijke gemeenten zullen in onderling overleg en onder leiding van de classis vastgesteld worden. Beroep op een meerdere vergadering blijft mogelijk. (1944, 1947)”¹⁰

We zien in de kerkorde dat er minimaal drie ambtsdragers aanwezig dienen te zijn. Daarvan is ook nog bepaald dat er minstens twee ouderlingen moeten zijn en één diaken. Dit is de enige bepaling die de kerkorde stelt. Wanneer de ambten niet meer vervuld kunnen worden, is dat een uiteindelijke officiële reden om tot gemeenteopheffing over te gaan. Expliciet wordt hierover niet in de Kerkorde gesproken, dat is een hiaat. In hoofdstuk 8 wordt hierover een aanbeveling gedaan. Het is dan vereist de classis op de hoogte te stellen van de plannen die er omtrent de opheffing zijn. De classis dient om advies gevraagd te worden omtrent de opheffing van een gemeente. In de volgende paragraaf wordt dit verder uitgewerkt.

Melding aan de classis

Is men niet veel te laat met het melden aan de classis wanneer men toch op het punt staat om de gemeente op te heffen. Wat is de armslag dan nog van de classis? Waar liggen voor haar de mogelijkheden om samen te kijken naar vervolgstappen. Een voorbeeld daarbij is één van de gemeenten die in de Christelijke Gereformeerde Kerken tot de conclusie kwam om de gemeente op te heffen. Daarna werd de classis geïnformeerd. De classis was hiermee niet meer in de gelegenheid om de gemeente te advise-

¹⁰ Kerkorde Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, artikel 38

ren rondom de opheffing en had niet de mogelijkheid om te onderzoeken of er nog andere opties waren dan opheffen.

De classis heeft altijd de mogelijkheid om een commissie in het leven te roepen om te onderzoeken of er nog andere wegen zijn dan alleen de gemeente op te heffen. In dit verband is te noemen Artikel 41 van de Kerkorde. Daar wordt bepaald dat de gemeente verplicht zijn om de zorgen te melden die er zijn rondom het kerkelijk leven. Aan de orde daar komen zaken als de zondagse eredienst, het functioneren van de kerkenraad, maar is daar ook altijd de vraag of de gemeenten nog hulp en bijstand nodig hebben van de classis.

“Verder vraagt de preses in het begin van de vergadering bij de afgevaardigden van iedere gemeente naar de goede voortgang van het gemeentelijke leven, waarbij o.a. aandacht wordt gegeven aan de zondagse erediensten en de taakvervulling van de kerkenraad; ook zal de preses vragen of er iets is waarin de kerkenraad oordeel en hulp van de classis nodig heeft.”¹¹

Een voorbeeld van good-practice is daarbij de gemeente van Rotterdam West. Deze gemeente heeft vroegtijdig de classis geïnformeerd over de zorgen die er waren. Zorgen omtrent het dalende ledenaantal. De gemeente zag haar leden vertrekken naar omliggende dorpsgemeenten. De gemeente sprak met klem de wens uit dat het Woord zou blijven klinken in Rotterdam West. De classis heeft een beroep gedaan op Deputaten Evangelisatie om te onderzoeken hoe deze wens verwezenlijkt zou kunnen worden en heeft twee predikanten de opdracht gegeven om deze gang van zaken verder te monitoren.

Wanneer de classis in een vroegtijdige stadium wordt ingeschakeld is er nog de mogelijkheid om zaken te onderzoeken. Het wordt dan de keuze aan de classis en aan de kerkenraad om in te zien dat het “pappen en nathouden” nu niet meer aan de orde is en dat men concrete stappen moet ondernemen om de fase van besluitvorming in te gaan. In die fase (die uitgebreid nog terugkomt in dit document) kunnen er besluiten

¹¹ Kerkorde Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, artikel 41

worden genomen die allerlei kanten op kunnen gaan. In de gemeente van Zaandam heeft de classis de gemeente bijvoorbeeld geadviseerd om het roer geheel om te gooien zich te oriënteren op de samenleving om hen heen. Het kan ook zijn dat de classis adviseert om de huidige gemeente te beëindigen en opnieuw te beginnen met een missionair project. In het “slechtste” scenario kan de classis adviseren om de gemeente op te heffen en de kerk te sluiten. Zo verdwijnt Woord en daad uit de wijk en uit de burgerlijke gemeente.

3.2 Wie neemt de leiding

Erkend en onderkend moet worden dat het een grote taak is om te komen tot een “goede” gemeenteopheffing. In het gehele proces moeten er aan vele dingen en zaken gedacht worden. Ook het tempo in het proces, de denkrichtingen, de verdere onderzoeken moeten in goede banen geleid worden. Helderheid over wie de leiding neemt in het gehele proces helpt om de zaken duidelijk te maken. Kunnen kerkenraadsleden alles in goede banen leiden? Veelal zitten zij ook in een “rouwproces” waarbij van hen ook niet altijd verwacht hoeft te worden dat zij dingen goed, zonder emotie en met emotie-invoeling naar bestwil kunnen handelen. Ook moet men realiseren dat met de leegloop van leden, dit ook gepaard is gegaan met een verlies van competente menskracht. Veel deskundige mensen zijn ook vertrokken en zodoende is men vaak met minder bekwame mensen achtergebleven.

Het is aan te bevelen om naast de kerkenraad een adviseur of procesbegeleider in het leven te roepen die de kerkenraad van een afstand kan adviseren en begeleiding geven bij de beslissingen die genomen moeten worden. Deze adviseur “van buiten” heeft enige afstand en kan op de rem trappen wanneer het proces te snel dreigt te gaan en er geen rekening gehouden wordt met diverse gevoeligheden en emoties die in de, te sluiten gemeente, liggen enz. Het valt te overwegen om deze adviseur via een advertentie (bijvoorbeeld in De Wekker) te betrekken. Ook kan de kerkenraad overwegen om een stageproject uit te schrijven bij een Hogeschool. Er zijn voldoende capabele (deeltijd) studenten die een dergelijk project objectief kunnen begeleiden.

Daar is nog niet alles mee gezegd. Ook de classis heeft haar functie in de begeleiding. Consulanten nemen een belangrijke taak op zich in de begeleiding van een dergelijk proces. Ook kunnen de vertegenwoordigers die aangesteld zijn vanuit de classis een grote taak op zich nemen. Men moet zich realiseren dat de tijd van dergelijke mensen

beperkt is. Men kan zich de vraag stellen waarom altijd de predikanten met dergelijke problemen opgezadeld moeten worden? Is er niet de mogelijkheid om te kijken naar competente mensen, buiten de classisvergadering, die een dergelijk project prima kunnen begeleiden?

Daarbij moet natuurlijk altijd de rol van consultants en vertegenwoordigers serieus worden genomen. Maak daarvoor een taakomschrijving en een taakafbakening. Zo is te voorkomen dat de taken door elkaar gaan lopen.

“Duidelijk is dat ook de leiding het niet zonder begeleiding kan stellen. Het is bijna ondoenlijk van een predikant, een pastoor of kerkelijk werker, of van de parochievergadering of kerkenraad, te verlangen dat zij een kerksluiting gepast begeleiden. Zij weten zich belast, soms ook door het verlamme gevoel zelf te hebben gefaald. Externe hulpverlening is noodzakelijk.”¹²

3.3 Communicatie

Communicatie is van cruciaal belang. Men moet voor ogen houden dat de kerkenraadsleden in het traject zitten en de gemeenteleden buiten het traject staan. Wat voor kerkenraadsleden heel normaal is en misschien oud nieuws is, is voor een doorsnee gemeentelid nieuw. Het is dus van belang dat er een constante informatiestroom is vanuit de kerkenraad naar de gemeenteleden. Dit kan op allerlei manier gebeuren:

- Informatie via de weekbrief
- Informatie via het Kerkblad
- Informatie avonden over de voortgang van het proces
- Ledenvergaderingen om de gemeenteleden te peilen en mee te nemen in het proces
- Informatie via de huisbezoeken

¹² Rein Brouwer, *Leven Lichaam*, Uitgeverij Kok-Kampen, 2007, pagina 204

Het is wel zaak dat men de communicatie laat verlopen via de officiële kanalen. Praatjes bij de koffie zijn geen officiële kanalen en kunnen onrust veroorzaken. Let er op dat de informatie die gegeven wordt, beschikbaar gesteld wordt voor alle gemeenteleden en niet een deel daarvan.

Het dient de aanbeveling om een communicatieplan te (laten) maken om zo een goede communicatiestroom op gang te helpen. Ook wanneer er niets te melden is, is het zaak om dat ook te melden. Wees ook tijdig met het verstrekken van de informatie. Geef mensen ook zaken op papier ter voorbereiding op de vergaderingen, overval mensen niet met belangrijke informatie, maar doseer het.

Zorg er altijd voor dat er naar de (kerkelijke) pers door één persoon gecommuniceerd wordt, zodat er met één mond gesproken wordt. Er dient in dit geval er ook op gelet te worden dat de gemeenteleden niet de informatie uit de pers dienen te halen maar eerder daarvan op de hoogte zijn.

4. Mogelijkheden voor doorstart

4.1 Inleiding

Er is een groot aantal voorbeelden in Christelijk Gereformeerd Nederland die aantonen dat het niet bij kerksluiting en gemeenteopheffing hoeft te blijven. Er is een groot aantal opties om te komen tot verdere stappen die in de lijn kunnen staan van de gemeente die afscheid neemt. In dit hoofdstuk willen we daar een aantal voorbeelden van geven, niet met de intentie om daarin volledig te zijn, maar om een bepaalde denkrichting aan te geven aan de kerkenraden die voor deze beslissing staan.

4.2 De classis

De classis heeft een bepaalde sleutelrol in het proces. Dit is te zien in paragraaf 3.1.9. Kerkenraden zijn verplicht om een goedgekeurd rapport naar Artikel 41 van de kerkorde mee te geven aan de afgevaardigden naar de classisvergadering. Dit rapport bevat een verslag van het gemeentelijk leven. Deze rapporten worden gekopieerd en ter hand gesteld aan de afgevaardigden zodat zij deze vooruit kunnen doorlezen en zij ter vergadering vragen kunnen stellen aan een desbetreffende gemeente.

In deze verslagen behoren vier zaken aan de orde te komen:

- Het houden van kerkenraadsvergaderingen
- De verzorging van armen en scholen
- De uitoefening van de kerkelijke tucht
- Oordeel of hulp van de classis voor de gemeente¹³

Met name het laatste punt is van belang in het proces van gemeenteopheffing en de plannen die daar verder mee te maken hebben.

“Naast het element van het toezicht bevat de rondvraag naar Artikel 41 K.O. het verkrijgen van een oordeel en hulp van de classis. Dat oordeel en die hulp kan van allerlei aard zijn. We kunnen denken aan stoffelijke en financiële hulp. Aan hulp bij een vacature. Aan kerkrechtelijke moeilijkheden, waarvoor de ambtsdragers zich geplaatst zien in de pastorale bearbeiding van de gemeente. Het is belangrijk dat door gezamenlijke en rustige bespreking een classis zich een oordeel vormt over een haar voorgelegde kwestie. Dat is dienstig voor de opbouw van de kerk en de eenheid van gevoelens, die in onze verscheidenheid zo nodig is.”¹⁴

Het is dus van het grootste belang om de zorgen die er zijn te delen in de bredere classisvergadering. De classis kan tot oordeel komen om een commissie in het leven te roepen die de kerkenraad kan bijstaan in het proces.

4.3 Doorstarten met de eigen gemeente

Wanneer er sprake is van “een-te-grote-jas” situatie en wanneer er nog voldoende financiële middelen zijn, kan men overwegen om op een andere manier door te gaan met de eigen gemeente. Wanneer men tot de conclusie komt, dat het kerkgebouw te groot is geworden, kan men er voor kiezen om het kerkgebouw te verkopen en elders een ander, kleiner, gebouw te huren of te kopen om zo de kerkelijke gemeenschap voort te zetten. Ook kan men er voor kiezen om een huisgemeente te starten, die wel onder toezicht staat van de dan zittende kerkenraad. Vanuit die huisgemeente kan er een mogelijke groei op gang geholpen worden.

¹³ Vast agendapunt van elke classisvergadering

¹⁴ Rapport naar artikel 41, Ds. J.C.L. Starreveld, . Ambtelijk Contact jaargang 38 nummer 4 199, pagina's 355-357

4.4 Doorstart als Zendingsgemeente

In een aantal gemeenten in het Christelijke Gereformeerde Kerk verband is te zien dat deze met andere doelstellingen zijn doorgestart. Mensen hebben ingezien dat de huidige vorm van gemeente-zijn een leegloop teweeg brengt, maar men wil niet stoppen omwille van de stad, van de wijk waarin men geplaatst is. Dan moet er een verandering van visie gestart worden. Er moet worden nagedacht hoe de huidige gemeente missionair aanwezig kan zijn in de wijk of stad waarin zij geplaatst is.

Men spreekt dan over kerkherplanting. Serge de Boer heeft hier een uitgebreide scriptie over geschreven. Hij geeft de volgende definitie als het om kerkherplanting gaat:

“Kerkherplanting is het proces waarbij men probeert om een paradigmaverandering tot stand te brengen inzake de visie op kerk-zijn, zodat een door uitsterven bedreigde kerkelijke gemeente meer naar buiten gericht wordt, met als doel om haar op te bouwen en tot hernieuwde kwalitatieve en kwantitatieve groei te komen.”¹⁵

De Boer stelt dat het van groot belang is dat er een paradigmaverandering plaatsvindt. Men zou kunnen zeggen dat de hele boel om moet. Men redt het niet met kleine aanpassingen, maar er zullen grote visieveranderingen teweeg gebracht moeten worden in de identiteitsvorming van het gemeente-zijn. Dit kan ook tot grote verschillen leiden in de gemeente zelf. Toch is het zaak om met elkaar te onderzoeken hoe men meer naar buiten gericht kan zijn. Te denken valt aan de Christelijke Gereformeerde Kerk van Zaandam. In 2003 heeft deze kerk nog maar 92 leden en bezoeken nog maar 25 leden de diensten.¹⁶ Men komt met elkaar tot de conclusie dat de gemeente niet meer naar buiten toe gericht is. Het Woord van God klinkt er wel, maar men is niet begaan met de mensen die in Zaandam wonen. De gemeente van Zaandam had via de classis een commissie in het leven geroepen die dit heeft onderzocht. De commissie adviseert om de kerk te herplanten en een predikant te beroepen die deze visie verder kan uitwerken en het werk kan opnemen. Dominee Paul den Hertog wordt met deze taak belast en uiteindelijk komt de gemeente tot de volgende missie:

¹⁵ Scriptie examen Master of Theology, Serge de Boer, Amsterdam oktober 2007, pagina 89

¹⁶ Bron: http://www.menorah-zaanstad.nl/default.asp?id=2&menu_id=13

“Bij Menorah-Zaanstad staat de zendingshouding op nummer één in woorden en in daden. Goed voor de Zaankanter en goed voor God, dat is onze intentie. Dat wil zeggen: We moeten bij alles wat we bedenken en doen de Zaankanter voor ogen hebben. En allicht doen we alles voor God en Gods eer. Het opvallende hierbij is dat Menorah-Zaanstad in deze slogan ongenoemd blijft. Dat is geen vergissing. Het zit zo: als wij het goede zoeken voor de Zaankanter en voor God, dan is dat ook goed voor onszelf.”¹⁷

Er vindt dus een paradigmaverandering plaats bij de herplanting. De klassicale commissie heeft de gemeente erop gewezen dat zij niet naar binnen moesten kijken, maar gericht moesten zijn op de buitenwereld om op deze manier de kerk nog een kans te geven om te groeien. Dit is een veranderde visie op identiteit waarbij de gemeente van Zaandam “succes” heeft gehad. Men is zich gaan richten op de Zaankanter door middel van diaconale projecten, door sportprojecten en door Alpha cursussen. Inmiddels bezoeken zo’n 150 mensen van allerlei leeftijden de diensten in Zaandam.

4.5 Opzetten missionair/ diaconaal project

Wanneer gemeenteleden niet gemotiveerd zijn om een doorstart te maken, hetzij in de huidige vorm of in een andere vorm, dan kan men overwegen om een missionair/diaconaal project te onderzoeken. Vaak genoeg ziet men dat de kerk in de wijk een functie verzorgt. Dit kan bij mensen een negatieve klank oproepen, maar ook een positieve klank. De kerk bepaalt mede het straatbeeld in de wijk.

De kerkenraad van de Christelijke Gereformeerde Kerk in Rotterdam West heeft door een projectcommissie laten onderzoeken of het mogelijk was om aan hun erfeniswens te kunnen voldoen:

“Wanneer de gemeente in 2009 zal ophouden te bestaan, kan dan de mogelijkheid onderzocht worden hoe het Woord van God kan blijven klinken in de buurt Delfshaven en (indien mogelijk) vanuit ons eigen kerkgebouw.”¹⁸

¹⁷ Bron: http://www.menorah-zaanstad.nl/default.asp?id=2&menu_id=12

¹⁸ Voortgangsrapportage Thuis in West, W. van der Lee, Krimpen aan den IJssel, januari 2009, pagina 3

De projectcommissie is hiermee aan de slag gegaan en heeft diverse zaken onderzocht. In feite is het zeer belangrijk om eerst een visie te ontwikkelen. Waarom te starten met een dergelijk project, wat zijn de drijfveren? Hoe wil met het project detaillistisch invullen?

“Het project draagt de naam “Thuis in West” . Die naam legt uit wat de intentie is.

A. We willen een project starten wat voor buurtbewoners als thuis kan fungeren. Een plek waar je jezelf kunt zijn, waar je je verhaal kwijt kunt, waar een luisterend oor is en een helpende hand. In het project willen we ook de gezinnen uit de wijk helpen om hun eigen huis meer tot een thuis te maken. Een veilige plek voor elk gezinslid, een plek waar je kunt groeien en bloeien.

B. Verder wil Thuis op West een nieuwe gemeenschap worden waar dak- en thuislozen, na een proces van re-integratie weer een nieuwe familie, een nieuw thuis gaan vinden.

C. Ten slotte hopen we dat alle inzet van liefde er ook toe leidt dat buurtbewoners de waarde van het geloof gaan ontdekken. Dat ze niet alleen materieel of sociaal/relatieel worden geholpen, maar ook geestelijk. We zien er naar uit dat er weer een nieuwe geloofsgemeenschap ontstaat die een Thuis is voor een diversiteit aan mensen

Thuis is het warm. Zonder warmte (fysiek, emotioneel, spiritueel) is een huis koud en eenzaam. Warmte komt van de zon. De Christelijke Gereformeerde Kerk van Rotterdam-West heeft in haar logo sinds 1926 het beeld van de zon. Daaromheen staan woorden “*Zon der gerechtigheid, verlicht ons*”. De uitdrukking “Zon der gerechtigheid” wordt in de Bijbel gebruikt voor Jezus Christus, de Zoon van God, Redder der mensen. Net zoals de zon voor warmte en licht zorgt, wil het project, in afhankelijkheid van de “ Zon der gerechtigheid” , warmte en licht verspreiden. Thuis in West.”¹⁹

Dergelijke projecten kosten veel tijd, energie en overleg. Het is van groot belang om partners te vinden in het project. Partners die financieel, maar ook met deskundigheid het project kunnen omarmen.

¹⁹ Thuis in West (6), W. van der Lee, Krimpen aan den IJssel, mei 2009, pagina 2

5. Sluiting

5.1 Inleiding

Er komt heel wat op een kerkenraad af wanneer men tot sluiting moet overgaan. Een kerkenraad moet veel beslissingen en besluiten nemen. Eén van de belangrijkste dingen is: Wat de “toekomst van de gemeente” wordt. In dit hoofdstuk wil ik enkele lijnen noemen om er voor te zorgen dat sluiting goed verloopt.

5.2 De classis

Het is van groot belang om de classis te kennen in het traject van sluiting. Gemeenten van de Christelijke Gereformeerde Kerken zijn door de kerkorde aan elkaar verbonden en hebben in bepaalde gevallen ook de instemming van de classis nodig. De kerkelijke weg dient dan ook bewandeld te worden. Wanneer de classis een commissie heeft benoemd voor de onderlinge steun van de betreffende gemeente, zal deze commissie verslag uit moeten brengen op de classisvergadering van haar bevindingen en van haar activiteiten. Wanneer de kerkenraad het besluit heeft genomen om de gemeente op te heffen dient de classis met een advies te komen. Een dergelijk advies treft u hier (geanonimiseerd) aan.

De Classis in vergadering bijeen:

Gezien:

1. Verslag extra kerkvisitatie door <kerkvisitatoren>
2. Kort verslag kerkenraadsvergadering <op te heffen gemeente>

Gehoord:

1. de toelichting van de kerkenraad van <op te heffen gemeente>
2. de toelichting en het advies van de kerkvisitatoren

Constateert:

1. Dat de kerkenraad van <op te heffen gemeente> op <datum> het besluit heeft genomen om als kerkenraad te stoppen
2. Dat de gronden voor dat besluit zijn o.a. de neerwaartse spiraal qua le-
dental; de vergrijzing van de gemeente, het niet meer kunnen vervullen
van de vacatures in de kerkenraad.
3. Dat het besluit van de kerkenraad op <datum> een voornemen tot be-
sluit had moeten zijn en eerst voorgelegd had moeten worden aan de
gemeente.
4. Dat het besluit, wat feitelijk een voornemen tot besluit had moeten zijn,
meegedeeld is aan de gemeente tijdens een vergadering van kerkenraad
en gemeente <datum> in aanwezigheid van visitatoren.
5. Dat een inhoudelijke en zinvolle bespreking van het “voorgenomen be-
sluit” heeft plaatsgevonden
6. Dat alle leden van dit voorgenomen besluit op de hoogte zijn gesteld en
dat allen in de gelegenheid zijn gesteld om op het voorgenomen besluit
te reageren.
7. Dat in de kerkenraadsvergadering <datum> met enkele leden een ge-
dachtewisseling heeft plaatsgevonden die bezwaren hadden en dat die
bezwaren nadien zijn weggenomen.
8. Dat de kerkenraad mitsdien op <datum> het besluit tot opheffing heeft
genomen en dat besluit zal voorleggen aan de classis met verzoek om
advies.

Besluit:

1. Node in te stemmen met de opheffing van de gemeente van <gemeente-
naam>
2. Die opheffing door de kerkenraad niet eerder toe te staan dan na de <da-
tum>, zodat gemeenteleden tijd hebben zich te bezinnen op een toe-
komstige kerkkeuze.
3. De kerkvisitatoren de opdracht te geven om toe te zien op een goed ver-
loop van de dingen en de afwikkeling van o.a. de materiële en financiële
zaken en daarvan rapport uit te brengen op de classis.

Adviseert de kerkenraad van <gemeente>:

1. het besluit en het advies van de classis met alle leden te communiceren.
2. genabuurde kerkenraden te verzoeken de zorg voor leden van de ge-
meente <op te heffen gemeente>, die dat willen, over te nemen en de
leden die daar wonen en Chr. Geref. willen blijven te aanvaarden als hun
leden.
3. alle leden te begeleiden en te ondersteunen in het zoeken en vinden van
een andere gemeente.
4. andere gemeenten dan de omliggende CGK gemeenten waar onderdak
wordt gezocht op de hoogte te stellen.
5. een tijdpad uit te zetten waarop één en ander gerealiseerd zal worden.
6. na het horen van suggesties van gemeenteleden besluiten te nemen en
uit te voeren ten aanzien van financiële en materiële zaken.

Aldus besloten <datum>

Preses

Scriba

De classis zal dan een commissie van afwikkeling benoemen die tot taak heeft de genomen besluiten van de kerkenraad uit te voeren of er op toe te zien dat de besluiten uitgevoerd worden. Zij is niet bevoegd nieuwe besluiten te nemen die niet door de kerkenraad genomen zijn. Om een scheiding van verantwoordelijkheden te waarborgen tussen classis enerzijds en kerkenraad anderzijds, verdient het de aanbeveling om in deze commissie onafhankelijke personen te plaatsen. Op deze manier kunnen zij erop toezien of de afwikkeling goed verloopt. Uiteraard kunnen oud-kerkenraadleden als adviseurs in deze commissie worden opgenomen. Wanneer alles afgerond is, zal deze commissie op de eerstvolgende classisvergadering verslag uitbrengen.

5.3 Communicatie

In het voorafgaande is te zien dat het van belang is om de gemeenteleden te blijven informeren over de gang van zaken. Dat blijft in alle fases van het proces van groot belang. Men heeft grote behoefte aan informatie met betrekking tot de gang van zaken. Het is beter om een keer extra informatie te geven dan te wachten met het geven van informatie.

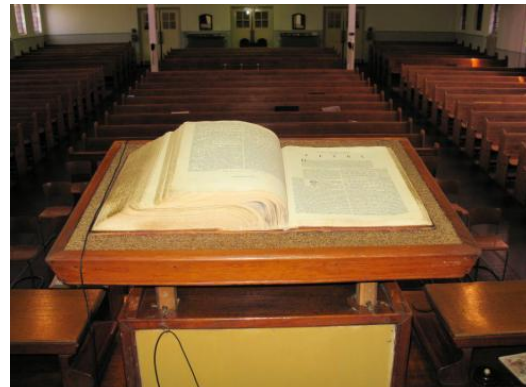
5.4 Afscheidsdienst

Er komt helaas een punt waarop de gemeente echt opgeheven zal worden. Dat punt centreert zich rondom de datum van de afscheidsdienst. Ook hier komt veel bij kijken. Het is van het grootst belang om lang van tevoren al te beginnen met het organiseren van een dergelijke dienst. Het zal duidelijk zijn dat deze dienst geen feestelijke dienst is, er is immers niets te vieren, enkel alleen te rouwen. Toch zal men met een bepaalde slagvaardigheid aan de slag moeten om toch iets “moois” en “goeds” van deze dienst te maken. Het is immers de laatste dienst die gehouden wordt in het kerkgebouw. Het dient een waardig afscheid te worden van elkaar.

Een aantal overwegingen wil ik graag meegeven:

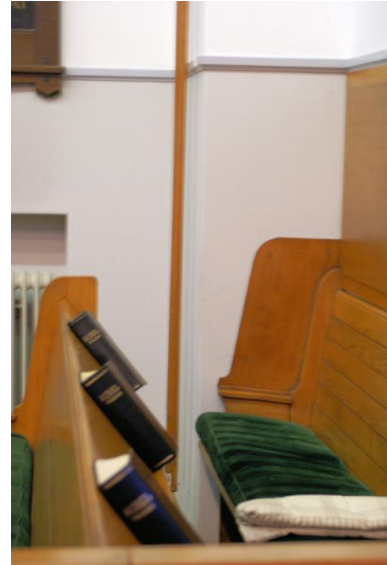
- a. Het dient aan te bevelen om de dienst te laten leiden door de laatst dienende, in leven zijnde, predikant. Hij kent de gemeente nog het beste en weet de pastoren die onder zijn pastorale zorg hebben gestaan. Ook kent hij, als één van de beste, de ligging van de gemeente en weet welke toon dat hij in de dienst zal moeten aanslaan.

- b. Bedenk lang van te voren welke mensen er uitgenodigd dienen te worden. Het is zeker zaak om de classisgemeenten aan te schrijven en de kerkenraden uit te nodigen tot het bijwonen van de laatste dienst.
- c. Wanneer de gemeente een tijd lang vacant is geweest kan men overwegen om de vaste gastpredikanten uit te nodigen voor de afscheidsdienst. Dit als een blijk van waardering t.o.v. hun inzet.
- d. Maar hoe dienen de oud-leden nu op de hoogte te worden gebracht. Ik stel dat een artikel in het Reformatorisch en/of Nederlands Dagblad en een artikel in De Wekker afdoende is om de oud-leden op de hoogte te stellen van het feit dat de laatste dienst gehouden wordt. De leden hoeven niet apart uitgenodigd te worden.
- e. Er kan, en ik doe dit met enige terughoudendheid, over nagedacht worden om met elkaar het Heilig Avondmaal te vieren. Hét Sacrament wat toont dat de Boodschap verder zal blijven gaan en niet plaatsgebonden is. Ook toont het de gemeenschap aan elkaar.
- f. Als officiële handeling zal de kanselbijbel gesloten worden. Dit zal door de voorgaande predikant aan het einde van de dienst gedaan worden. Ook kan er nagedacht worden of dit niet de dienstdoende ouderling zou kunnen doen. Onder het zingen van een laatste psalm/lied wordt dan de bijbel en het Avondmaalstel en de Doopvont uit de kerk gedragen. Dit symboliseert het feit (hoe pijnlijk ook) dat het Woord hier niet meer zal klinken en de Sacramenten hier niet meer worden uitgevoerd.
- g. Er moet na de dienst ruimte zijn om elkaar te ontmoeten. Dit is goed voor de rouwverwerking. Verhalen kunnen opgehaald worden, anekdotes kunnen uitgewisseld worden en men kan nog een laatste keer door het kerkgebouw heen gaan om daadwerkelijk afscheid te nemen van het gebouw en van elkaar.

5.5 Uit het ambt of in het ambt?

Gebruikelijk is het om de broeders te ontheffen van hun ambt in de laatste dienst. Maar is dit wel zo verstandig? Komen de verantwoordelijkheden hier dan niet in het geding? Heeft “de gewezen” kerkenraad dan nog wel verantwoordelijkheden en mogen zij nog zaken uitvoeren en besluiten wanneer zij uit hun ambt zijn ontheven? Is het dan niet de beurt aan de Commissie van Afwikkeling die door de classis in het leven is geroepen? We moeten heel voorzichtig zijn met het ontbinden van de kerkenraad in de laatste dienst. De praktijk heeft uitgewezen dat men voor onplezierige verrassingen komt te staan wanneer men dit niet goed doordacht doet.

Kerkenraadsleden kunnen optreden als vereffenaars van de kerk. Dit kan via de classis geregeld worden, maar er is civiel ook e.e.a. te zeggen. Op de eerste plaats is er geen artikel in de kerkorde opgenomen wat de gemeenteopheffing regelt. Het is dan gebruikelijk om over te gaan naar wat de civiele wet zegt.

Allereerst beschouwt Artikel 2 van Boek 2 van het Burgerlijk wetboek. Hierin wordt bepaald dat de kerkenraad een rechtspersoon is.

“Artikel 2 Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek

1. Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid.

2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet. Met uitzondering van artikel 5 gelden de volgende artikelen van deze titel niet voor hen; overeenkomstige toepassing daarvan is geoorloofd, voor zover deze is te verenigen met hun statuut en met de aard der onderlinge verhoudingen.”²⁰

²⁰ Burgerlijk Wetboek, Boek 2, artikel 2

De kerk bezit dus rechtspersoonlijkheid. Daarvoor geldt dan Artikel 23 lid 1 van het Burgerlijk Wetboek deel 2:

“Voor zover de rechter geen andere vereffenaars heeft benoemd en de statuten geen andere vereffenaars aanwijzen, worden de bestuurders vereffenaars van het vermogen van een ontbonden rechtspersoon”²¹

Een en ander brengt wel een taakverzwaring met zich mee. Waren de kerkenraadsleden eerst nog verantwoordelijk voor de pastorale en herderlijke zorg van de gemeente, nu zijn zij ook verantwoordelijk voor het afwickelen van de financiële zaken binnen de kerkelijke gemeente. Verstandiger zou het zijn om een liquidatiestichting in het leven te roepen. In deze stichting kunnen naast een enkel oud-kerkenraadslid, ook mensen zitting nemen die een goede financiële achtergrond hebben en geen lid behoeven te zijn van de kerkelijke gemeente.

We staan dus voor de volgende keuze:

1.

De kerkenraad in stand houden totdat de laatste dingen zijn afgewikkeld. In de afscheidsdienst worden de ambtsdragers dan niet van hun ambt ontheven. Aandacht zou er in de dienst kunnen zijn voor het werk dat zij gedaan hebben.

2.

De kerkenraad kan in de laatste dienst ontheffen worden, slechts wanneer er een “liquidatie stichting” in het leven is geroepen die zorg draagt voor de afwikkeling van de roerende en de onroerende zaken.

In de bijlage is een artikel opgenomen van Mr. H. Herweijer, notaris te Kampen, wat gaat over deze problematiek.

²¹ Burgerlijk Wetboek, Boek 2, artikel 23 lid 1

De vraag is dan wel: Hoe onthef je de ambt dragers uit hun ambt? Ook op dit vlak worden we niet verder geholpen door de Kerkorde. Daarin is alleen opgenomen een formulier om de ambt dragers in het ambt te zetten. Regulier is het zo dat wanneer de ene ouderling of diaken in het ambt komt de ander automatisch uit het ambt gaat. Echter bij gemeente-opheffing gaan alle ambt dragers uit het ambt en komt er niemand meer in het ambt. Zoals hierboven is vermeld kunnen ouderlingen en diakenen alleen ontheven worden vanuit hun taken wanneer e.e.a. goed geregeld is en wanneer er de zekerheid is dat er een goede afwikkeling kan plaatsvinden van de roerende en onroerende zaken.

6. Nazorg

Wanneer de laatste dienst is geweest, zal er toch nog een aantal zaken gedaan moeten worden. In dit hoofdstuk wordt daar op ingaan en wordt bekeken er in de allerlaatste fase dient te gebeuren.

6.1 Pastorale nazorg aan leden

In de aanloop naar de beslissing van de opheffing zal er al veel pastoraat bedreven zijn door de ouderlingen en diakenen. Maar men moet ook in de gaten houden dat bij het sluiten van de kerkdeuren en de opheffing van de gemeente de pastorale zorg aan deze gemeenteleden niet ophoudt te bestaan. Veel gemeenteleden zullen pas gaan uitkijken naar een andere gemeente wanneer de laatste dienst is geweest (in de volgende paragraaf kom ik hier nog op terug). Het verdient de aandacht dat men ook in deze na fase de gemeenteleden in het oog blijft houden en hen ondersteunt vanuit het Woord zelf. Hoofdstuk 7 zal gaan over de pastorale bearbeiding tijdens het gehele proces.

6.2 Overgang leden naar andere kerken

Men dient rekening te houden dat de overgang van de leden van de opgeheven gemeente een lang proces is. Een proces wat tijd vraagt en wat tijd gegund moet worden. Zoals eerder gezegd zullen de leden pas na de datum van de laatste dienst gaan kijken waar zij zich zullen aansluiten. Dit is een logische gedachte. Wanneer men dat al op een eerder tijdstip zou doen, zou dit betekenen dat men de reguliere diensten in de eigen gemeente zou moeten verzaken. Dit is niet aanbevelenswaardig. Gun mensen minimaal een half jaar om rond te kijken. Begeleid de mensen daar ook in. Probeer in eerste in-

stantie de naburige Christelijke Gereformeerde Kerken aan te bevelen. Dit zal lang niet altijd lukken. Er is een grote diversiteit binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken. Men zal altijd verschillen blijven zien in uiterlijke vormen, in prediking. Het komt dan ook regelmatig voor dat mensen de keuze maken om hun lidmaatschap op te vragen en deze in te leveren bij een andere kerk dan de Christelijke Gereformeerde Kerken. De scribe zal dit, met pijn in zijn hart, moeten constateren en moeten uitvoeren. Bij overgang naar een andere Christelijke Gereformeerde Kerk dienen de attestaties geschreven te worden door de scribe.

Maar wat wanneer na een half jaar blijkt dat een broeder of zuster zich niet kon laten overschrijven naar een andere gemeente? Het is dan zaak om met hen in gesprek te gaan en hen te wijzen op hun “gemeenteloos zijn”. Doopleden kunnen kerkordelijk zonder toestemming van de leden worden overgeschreven. Dit kan niet met belijdende leden. Wanneer belijdende leden weigeren een keuze te doen, zal er op een gegeven moment, na veel geduld, niets anders overblijven dan hun bewijs van lidmaatschap op te sturen.

6.3 Verkoop onroerende zaken

Wanneer er een liquidatiestichting in het leven is geroepen zal deze stichting de verkoop van de onroerende zaken regelen. Gezien het voorafgaande is anders de kerkenraad bevoegd om de onroerende zaken te verkopen. Men zal zich goed moeten bezinnen hoe men één en ander zal gaan aanpakken. Het meest voor de hand liggend is dat men een makelaar in de arm neemt die het gebouw te koop kan aanbieden. Ook komt het veelvuldig voor dat het kerkgebouw verkocht kan worden aan een andere gemeente die op zoek is naar passende kerkruimte (Rotterdam-West, De Krim). Op deze manier gaat toch het Woord door in de wijk zelf. Het kan ook gebeuren dat er een projectontwikkelaar de zaken koopt en er huizen en/of appartementen van maakt. Het is zaak om, met de kerkelijke gemeente, te bespreken wat men wel en wat men niet wil. Wanneer de gemeente zich uitspreekt tegen het ombouwen van het kerkgebouw tot een moskee dan dient dat gerespecteerd te worden. Wanneer de verkoop van het kerkgebouw op zich laat wachten dient het de aanbeveling om de (on)roerende zaken onder te brengen in een Stichting die tot doel heeft deze zaken te verkopen.

Als het kerkgebouw verkocht is, wat doet men dan met de opbrengst? Ook daar moet voorafgaande goed over gesproken worden. Wanneer er een doorstart of herstart

plaatsvindt valt het te overwegen om de financiële middelen te schenken aan het project. Ook is het mogelijk om de opbrengst te verdelen onder verschillende doelen die men in de gemeente belangrijk vindt. Aan te bevelen is om de kerkenraad een voorstel tot de verdeling te laten maken welke gepeild wordt bij de gemeente.

6.4 Roerende zaken

In de kerkelijke gemeente zullen heel veel roerende zaken staan. Zaken waaraan mensen gehecht zijn geraakt. Men kan er voor kiezen om deze via een loting weg te schenken. Men kan op alle zaken inschrijven met een aantal keuzes. Op deze manier worden de roerende zaken weggeschonken. Ook kan men een veiling uitschrijven waarbij de opbrengst naar een goed doel gaat. Dit kan tot emotionele taferelen leiden (de kerk wordt immers geveild) en verdient misschien niet de voorkeur.

Waar gaat de kansel-Bijbel naar toe en waar blijft het Avondmaalsstel en de Doopvont? Dit zijn toch wel roerende zaken die men niet zomaar verloot! Er kan gekeken worden naar gemeenten die op zoek zijn naar een nieuw Avondmaalstel en naar een nieuw Doopvont. Een hergebruik van deze zaken zou een mooi gebaar zijn. De kansel-Bijbel is een andere zaak. Ook deze kan eventueel weggeschonken worden aan een andere gemeente. Ook kan deze bewaard worden door één van de classisgemeenten als blijvende herinnering aan de opgeheven gemeente.

6.5 Financiële afwikkeling

Het is zaak dat er een goede financiële afwikkeling wordt gedaan. Wanneer de (on)roerende goederen zijn verkocht dan blijven er grote sommen geld over. Transparantie is hierbij een groot woord. In de eindrapportage aan de classis kan een financiële verantwoording worden gegeven van de zaken die gepasseerd zijn. Het is dan goed om de classis ook te vragen om decharge te verlenen aan de penningmeester die de laatste stukken heeft opgesteld.

6.6 Eindrapportage classis

Wanneer alles achter de rug is, wanneer alles verkocht is, zal men een eindrapportage moeten doen aan de classis. De voorzitter van de Commissie van Afwikkeling zal een rapportage moeten schrijven met betrekking tot de zaken die afgewikkeld moesten worden. De classis zal op de hoogte gesteld moeten worden van het feit dat nu alles is gedaan en dat er geen activiteiten plaats meer vinden in deze plaatselijke gemeente.

7. Verliesverwerking (pastoraat rondom gemeenteopheffing)

7.1 Inleiding

In een proces van gemeenteopheffing dient er rekening mee gehouden te worden dat er een proces van afsterven komt. Men moet afscheid nemen van iets wat dierbaar is geweest. Veelal hebben gemeenteleden in de plaatselijke gemeente alles meegemaakt. Ze zijn er zelf gedoopt, ze hebben er belijdenis gedaan, zijn er getrouwd en hebben er gerouwd. Daarnaast moet niet onderschat worden dat de gemeente een familie is geworden, juist als de gemeente dusdanig klein is (geworden), dat men op elkaar aangevoelen is geraakt.

Dr. E. Kübler – Ross heeft een vijftal fases beschreven die een mens gedeeltelijk of helemaal doorloopt bij verliesverwerking. Deze fases zijn niet voor iedereen even intensief en lopen ook door elkaar heen. Iedereen verwerkt het verlies op zijn of haar manier. Toch is het goed om deze fases kort te beschrijven zodat men ook weet welke emoties men kan tegenkomen in een dergelijk proces.

7.2 Fases in verliesverwerking

Ontkenning

Ontkenning is een algemeen afweermechanisme. In deze fase kan men zich beschermen met de gedachte dat het geheel niet waar is. Men kan de waarheid afwijzen. Men kan in deze fase ontkennen dat de gemeente tot opheffing moet overgaan. Men wil de waarheid daarvan niet onder ogen zien. Deze fase geeft iemand de mogelijkheid om de waarheid gedoseerd tot zich te laten komen. Stapje voor stapje wordt de volledige waarheid wel onder ogen gezien en kan men de waarheid tot zich laten komen. Aan het einde van deze fase gaat men op zoek naar de feiten, naar de schuldige en naar de waarheid.

Protest of boosheid

Men kan in opstand komen tegen de gemeente opheffing en men kan veel woede hierbij hebben. Er kunnen harde woorden vallen, er kan gehuild worden of geschreeuwd worden. Vaak richt de woede zich tegen de brengers van het slechte nieuws. Er moet dus danig rekening gehouden worden dat de kerkenraad onder vuur komt te liggen. Dat er brieven geschreven kunnen worden met ferme uitingen. Dat er tijdens gemeente-

vergaderingen harde woorden gezegd kunnen worden. In die boosheid is het ook mogelijk om de schuldvraag neer te leggen bij diegene die er maar deels schuld aan hebben. Men heeft in het verleden niet goed gehandeld, of men heeft de verkeerde beslissingen genomen. Deze boosheid kan zich natuurlijk ook tegen God richten. Waarom heeft Hij dit allemaal zo gedaan? Waarom is Hij deze weg met onze gemeente gegaan? Welke zaken heeft Hij hiermee voor? Dit zijn wezenlijke vragen, die zowel in prediking als in het pastorale gesprek naar voren moeten komen. In prediking kan men de weg van de Schriften wijzen hierin.

Ook deze fase moet erkend worden, ook al gaat deze gepaard met veel emotie. Door zich druk te maken over de schuldvraag ontwijkt men het gevoel van verlies en verdriet. Deze fase is soms voor onschuldigen moeilijk te begrijpen. Toch zal er ruimte moeten zijn hiervoor en zeker begrip.

Onderhandelen en vechten

Wanneer men bemerkt dat het protesteren niet meer helpt, kan men er toch alles aan gaan doen om oplossingen te vinden om het proces uit te stellen of te vertragen. In dit proces worden er beloften gedaan en worden er toezeggingen gedaan om te voorkomen dat de procedure verder gaat. Er worden beloften gedaan om te blijven in de gemeente en zich niet aan te sluiten bij een andere gemeente, er worden financiële offers toegezegd. Ook kan het voorkomen dat men zich toch kandidaat wil stellen voor de ambten die niet meer op te vullen zijn. Men probeert te onderhandelen om de gemeente zolang mogelijk “in leven te houden”. Dit vraagt om rustig maar duidelijk leiderschap waarin met begrip voor de emoties zakelijk leiding gegeven blijft worden.

Depressie

Als het verdriet rondom de sluiting niet langer te ontkennen is en protesten en onderhandelingen niet geholpen hebben, treedt vaak depressie op. Men trekt zich terug, er treedt een machteloos gevoel op en men sluit zich soms af voor contact en pastorale zorg.

Dit kan vele uitingsvormen hebben. Men blijft weg uit de gemeente, men sluit zich af voor gesprekken, gooit de telefoon op de haak. In deze fase dient men de gemeentelieden pastoraal te troosten en er voor hen te zijn.

Aanvaarding

Na verloop van tijd zullen de gemeenteleden inzien dat de waarheid niet te bestrijden valt en accepteert men het verdriet. Hier is vooral tijd voor nodig. Gesteld kan worden dat hier wel eens minimaal één jaar overheen kan gaan, voordat men tot aanvaarding over kan gaan. Wel kunnen er na deze fase nieuwe plannen gemaakt worden en kan er constructief aan oplossingen worden gewerkt. Er zal rondgekeken kunnen worden bij welke gemeente men zich zal aansluiten. Het ontwikkelen van nieuwe perspectieven helpt zeer om de sluiting te aanvaarden.

Bij pastorale zorg aan gemeenteleden dient er rekening gehouden te worden dat men kan terugvallen in één van de vorige fases. Juist bij terugval moeten we dicht naast de mensen gaan staan en hen met veel pastorale zorg omringen.

7.3 Pastorale zorg bij verliesverwerking

Het voert te ver om allerlei vormen van pastoraat in dit stuk op te nemen. Toch is het goed om in te zoomen op datgene wat kan helpen in de pastorale bezoeken die afgelegd dienen te worden bij de gemeenteleden. In de vorige paragrafen hebben we gezien dat verlies (of rouw) verwerking een aantal fases kent. Deze fases worden soms kriskras doorlopen. Toch is het goed om in deze periode van verliesverwerking pastoraat te verlenen aan de gemeenteleden. Om hen te ondersteunen, om hen bij te staan en om hen te troosten. *Professor Ter Horst omschrijft troost als “hulp bij leedgeving”*²² We dienen dus hulp te verlenen in het gevecht wat men aan is gegaan met het leed. Dit komt heel dichtbij wanneer we zien dat de gemeenteopheffing “leed” is geworden bij mensen. In dergelijke gesprekken moet men zich er van bewust zijn dat er meer geluisterd moet worden, dan dat er gesproken dient te worden. Er moet ruimte zijn om de emoties kenbaar te maken. Er moet ruimte zijn voor het verdriet. Het is goed om de pastoranten te laten spreken over datgene waar zij zich mee bezighouden. Onderwerpen als: pijn, teleurstelling, boosheid, enz. moeten aan de orde komen in de gesprekken. Daarnaast is het belangrijk voor de pastor om de werkelijkheid niet uit te weg te gaan, maar de werkelijkheid van het verdriet te erkennen. Opmerkingen als: “*U vindt*

²² Dr. H.C. van der Meulen, Liefdevol oog en open oor, Uitgeverij Boekencentrum Zoetermeer, tweede druk 2001, pagina 196

wel een nieuwe gemeente waar u zich bij thuis zult voelen” zijn ongepast en kunnen het verdriet alleen maar versterken en de boosheid doen toenemen.

De ontkenning maakt dubbel eenzaam en verstoort de communicatie ²³

Daarnaast is het wel de taak om de gemeenteleden op eigen benen te laten staan. Mensen mogen evengoed wel gedurende een kleine periode “leunen” op degenen die pastoraat bearbeiten, maar zij worden een grotere dienst bewezen wanneer zij ook weer op eigen benen kunnen staan. Dit is overigens geen excuus om de mensen in de steek te laten, door ze op eigen benen te laten staan. Hierin kan en moet de weg ook gewezen worden naar Christus. Aan Hem moeten we verbonden zijn om ons verdriet op een juiste manier te verwerken.

Een valkuil voor pastores is de laatste weg die ingegaan wordt. Dit is “het wijzen op de toekomst”. Maar al te vlot en te opdringerig komen we met deze laatste moeilijke stap. Soms wordt er op gewezen dat de toekomst wel alles op zal lossen. Wie weet heeft God nog wat veel mooiers voor u of voor jou. Men moet zich ervan bewust zijn dat er eerst geborgenheid moet zijn. Degenen moet zich eerst hebben kunnen hervinden, de acceptatiefase moet er zijn voordat men goed naar de toekomst zou kunnen kijken. En de nieuwe keuzes moeten dan vooral genomen worden door de gemeenteleden zelf. Deze keuzes kunnen wij niet voor hen maken. De gemeenteleden worden hiermee eigenaar van de beslissingen die zij zelf nemen.

*“Troost geeft geborgenheid en uitzicht. Het woord troost heeft in zijn wortels temaken met woorden als trouw en vertrouwen. Waar trouw is en vertrouwen kan troost bestaan. Dat vinden we ook in de Bijbel: troost wordt verbonden met trouw en met verbond.”*²⁴

²³ Dr. H.C. van der Meulen, Liefdevol oog en open oor, Uitgeverij Boekencentrum Zoetermeer, tweede druk 2001, pagina 196

²⁴ Dr. H.C. van der Meulen, Liefdevol oog en open oor, Uitgeverij Boekencentrum Zoetermeer, tweede druk 2001, pagina 197

Concrete pastorale adviezen**Inleiding**

Zoals we gezien hebben in de vorige paragrafen is er een aantal fases in het proces van verliesverwerking. Belangrijk is het om deze fases goed te onderkennen. Mensen begeven zich in één van deze fases. Voor het verdriet en voor het verlies moet ruimte zijn. Mensen mogen vechten, boos zijn, brieven schrijven en hun ongenoegen uiten op de één of andere manier. Het is zaak om hier heel zorgvuldig mee om te gaan. Belangrijk is het om niet de tegenaanval te kiezen, maar om mee te deinen met de mensen. Troost schenken ook in deze gevallen. Ruimte geven voor allerlei soorten verdriet uitingen, begrip tonen, maar wel helder zijn in de weg die gegaan dient te worden. In de volgende subparagrafen wordt er (willekeurig) een aantal tools aangereikt hoe men praktisch kan omgaan met de zorg rondom de gemeenteopheffing.

Huisbezoek

Een goed onderdeel om mensen pastoraal te ondersteunen is het huisbezoek. In het huisbezoek kan er in een persoonlijke setting gesproken worden over de zorgen rondom de gemeenteopheffing. Ook kunnen de emoties getoond worden en kan er samen over gesproken worden. Het is een grote tijdsinvestering om elk lid afzonderlijk te bezoeken. Toch wordt het zeer gewaardeerd door de gemeenteleden. In de gemeente van Den Haag Centrum heeft men goed geïnvesteerd in de huisbezoeken²⁵. Achteraf bekeken heeft men dit zeer gewaardeerd en is daarmee de gemeenteopheffing goed begeleid. Dit kan betekenen dat men veelal nog een jaar na dato bezig is met de pastorale begeleiding van oud-gemeenteleden.

Huisbezoek kan ook node gemist worden. Wanneer hier niet in geïnvesteerd wordt, is men ook het vertrouwen kwijt in het leiderschap. Veelal zijn de leiders ook degenen die de pastorale zorg op zich moeten nemen.

Het is van groot belang om te investeren in de huisbezoeken. Het valt aan te raden om deze vorm van pastorale zorg uit te besteden aan een pastoraal werker of aan een emeritus predikant.

²⁵ Opbrengst uit de vragenlijst omtrent de gemeenteopheffing (zie bijlagen)

Gemeente avond

Een praktische vorm van huisbezoek is de vorm van gemeenteavond. In de kerk kan een avond belegd worden om met elkaar te spreken over de gemeenteopheffing. Men dient wel in de gaten te houden dat het hier niet gaat om de gemeente te informeren maar om ruimte te laten om met elkaar de emotie te delen rondom de opheffing van de gemeente. Met elkaar kunnen ervaringen uitgewisseld worden. Er kan gesproken worden over de moeilijke tijden die worden ingegaan. Er kunnen ervaringen uitgewisseld worden over hoe je je troost vindt bij de Heere in deze moeilijke zaken.

Het voordeel van deze vorm van pastoraat is, dat men vooral ook ervaringen uitwisselt. Ervaringen met elkaar delen is de smart ook met elkaar delen. Er kan een vorm van saamhorigheid ontstaan. Men kan vooral ook troost vinden bij elkaar. Voor de ouderlingen is het zaak om een duidelijke scheiding aan te brengen tussen “het informeren van de gemeente” en “het verlenen van pastoraat”.

Rituelen

Rituelen kunnen Rooms aandoen. Toch staat bijvoorbeeld de afscheidsdienst er bol van. Het is goed om plaats te bieden aan bepaalde handelingen. Het geeft mensen ruimte om zichtbaar afscheid te nemen van de gemeente. Eén van deze rituele handelingen is bijvoorbeeld het sluiten van de kanselbijbel. Hiermee laat je zien dat de verkondiging van het Woord, op deze plaats, stopt en geen voortgang meer heeft. Ook het uitdragen van het Avondmaalsstel en de Doopvont heeft het teken van de beëindiging van de sacramenten hier ter plaatse. Een “mooi” beeld geeft het wanneer deze drie zichtbare voorwerpen uit de kerk worden gedragen. Men ziet, hoe pijnlijk ook, zichtbaar het Woord en het Sacrament vertrekken uit de gemeente.

Daarnaast kan er plaats zijn voor een afscheidshoek in het kerkgebouw. Een leeg boek waarin men, op een rustig moment, een aantal herinneringen kan schrijven. Daar kunnen ervaringen gedeeld worden van datgene wat men heeft meegemaakt, en wat de Heere hen heeft mee doen laten maken. Dit “opschrijven” kan meehelpen in de verwerking van het verdriet wat er ontstaat bij de gemeenteopheffing.

Het is belangrijk om, binnen vastgestelde kaders, rituelen een plaats te geven bij het sluiten van een gemeenschap.

Fotoboek

In bijna alle gevallen zal men het kerkgebouw gaan verkopen. Het kerkgebouw waar de (oud)leden heel veel gevoelens bij hebben. In het kerkgebouw is men getrouwd en heeft men gerouwd. Een tastbare herinnering zou dan goed op zijn plaats zijn. In overweging kan dan worden genomen om een uitgebreid fotoboek te maken van allerlei zaken van in en rond de kerk. Een voorbeeld daarvan is het fotoboek wat de Christelijke Gereformeerde Kerk te Rotterdam West heeft uitgegeven²⁶. Van alle zaken in en rond het kerkgebouw zijn foto's gemaakt en deze zijn in een schitterend boek gebundeld. Dit is van grote waarde voor de toekomst. Men kan herinneringen ophalen bij de foto's die een dergelijk boek biedt.

Afsluitende maaltijd

Veelal heeft men te maken met een kleine gemeente. In deze gemeente is men welhaast tot familie van elkaar geworden. Men kent elkaar door en door en wist in de jaren die vooraf gingen aan de gemeenteopheffing elkaar als broeders en zusters te vinden. Wat is er dan mooier om met elkaar een afsluitende maaltijd te houden. Een maaltijd waarbij men elkaar nog één keer kan ontmoeten en waarbij men elkaar nog één keer uitgebreid kan spreken.

Te denken valt ook nog aan het viere van Heilige Avondmaal in een dienst voorafgaande aan de laatste dienst. In teken van het Sacrament met elkaar belijden dat de Heere Jezus Christus met Zijn lichaam en bloed een totale verzoening te weeg heeft gebracht. En dat dát ook doorgaat en niet stopt met de beëindiging van de gemeente.

Brieven-schrijvers

Aparte aandacht dient er te zijn voor mensen die brieven schrijven richting de kerkenraad. Het kan vaak voorkomen alsof dit lastig is. Mensen klagen en schrijven zaken op die misschien niet geheel terecht zijn. Men moet dit bezien vanuit de fases die in dit hoofdstuk genoemd zijn. Sommige mensen vinden het heel moeilijk om hun gedachten onder woorden te brengen in een gesprek. Zij vinden er baat bij om hun gedachten op papier te ordenen en te herordenen om op deze manier een goed overdacht verhaal neer te zetten. Dit verhaal kan nogal eens bedreigend overkomen op de kerkenraad.

²⁶ H. van den Berg, P. Hoogenboom en K. Kok, Fotoboek CGK Rotterdam West, april 2010

Het is dan zaak om het geschrevene ook te bezien in het proces van “verliesverwerking” en er ruimte voor te laten. Er moet met een bepaalde terughoudendheid gehandeld worden. Niet aan te raden is het terugschrijven van een brief, maar in pastoraal gesprek gaan met de broeder of zuster die deze brief heeft geschreven.

8. Samenvatting en conclusies

8.1 Inleiding

Misschien komt er een tijd en misschien komt deze tijd ook nooit, de tijd dat een gemeente na moet gaan denken of men door moet gaan, of dat het verstandiger is om te gaan stoppen. In het verleden is gebleken dat men wel degelijk voor de vraag kan staan. Ook de onderzoeken naar kerkelijk besef geven geen rooskleurig beeld. Kerken lopen leeg, gemeenten moeten hun deuren sluiten. Maar voordat men dat kan doen, staat men voor tal van processen en beslissingen die genomen moeten worden. In dit document heb ik een poging gedaan om handvatten aan te reiken voor gemeenten die voor een dergelijk proces staan. Vragen waarvoor men staat als men overgaat tot gemeenteopheffing, zullen deels in dit document gevonden worden. Het document pretendeert niet compleet te zijn, alleen al omdat elke gemeenteopheffing haar eigen vragen heeft. Toch zullen de algemene vragen aan de orde zijn gekomen. Wanneer men de grote lijnen probeert te volgen, zal alles goed kunnen verlopen.

Daarnaast doe ik in dit hoofdstuk een aantal aanbevelingen die overgenomen kunnen worden. Deze aanbevelingen zijn gericht aan het adres van het Deputaatschap Kerkorde en Kerkrecht. Ik ben me ervan bewust dat zij alleen in opdracht van de Generale Synode handelt, maar wil deze overwegingen meegeven om een aantal zaken beter en goed te regelen rondom de gemeenteopheffing.

Als laatste geef ik in stroomschema op één A4tje een samenvatting weer die gemeenten kunnen doorlopen wanneer zij het proces in moeten.

8.2 Ervaringsgegevens

In de bijlagen is een vragenlijst opgenomen die ik uitgezet heb onder de vijf meest recente sluitingen in de Christelijke Gereformeerde Kerken. Dit waren de gemeenten:

- Den Haag Centrum
- De Krim
- Zwartsluis
- Rotterdam – West
- Lutjegast

De gemeenten van Den Haag – Centrum, Zwartsluis en Rotterdam – West hebben de vragenlijst teruggestuurd. Dominee Otten (De Krim) heeft er voor gekozen om een persoonlijke mail te schrijven rondom de procedure van opheffing, deze mail is niet opgenomen. De gemeente van Lutjegast heeft de vragenlijst helaas niet teruggestuurd. Persoonlijk contact met de één van de laatste ouderlingen, bevestigde mij in het feit dat men veel mist op het gebied van de gemeenteopheffing. Ook hij vertelde dat ook zij weer het wiel moesten uitvinden.

Deze vragenlijsten zijn mede onderlegger geweest voor de vragen die men had tijdens het proces. De vragenlijst is zo opgezet dat er gekeken werd naar de voorfase, de aanleiding waarom men tot gemeenteopheffing moest overgaan, de tussenfase, waarbij gekeken werd naar doorstartmogelijkheden en de eindfase die handelt over de daadwerkelijke opheffing van de gemeente. Twee rode draden in deze vragenlijst zijn de draden van de communicatie en van het pastoraat. Ook daar heb ik “onderzoek” naar willen doen. Op deze manier zijn de ervaringen van de gemeente ook een onderlegger geworden van dit document en zijn deze ook opgenomen in de samenvatting en de conclusies en aanbevelingen.

8.2 Aanbevelingen

1. De kerkorde handelt zeer summier over de opheffing van een gemeente. Dit is een hiaat. Het dient aanbeveling dat de Generale Synode een opdracht verstrekt aan Deputaatschap Kerkorde en Kerkrecht om hierover een aantal artikelen te schrijven en deze op te nemen in de Kerkorde. Op deze manier kunnen gemeenten de Kerkorde raadplegen welke stappen zij moeten ondernemen indien een gemeente-opheffing in beeld komt.
2. Het is een, op te heffen, gemeente aan te bevelen om een coach c.q. procesbegeleider aan te stellen in het traject van de gemeente-opheffing. Hij of zij is verantwoordelijk voor het proces en kan de kerkenraad coachen op de stappen die ondernomen moeten worden.
3. Omdat de consulent en de vertegenwoordigers van de classis een grote verantwoordelijkheid hebben, dient het aanbeveling om een duidelijke taakomschrijving en een taakafbakening met elkaar af te spreken zodat men niet in elkaars vaarwater zit. Daarbij dient het de voorkeur om de coach op te nemen in de Commissie van Afwikkeling zodat hij/zij een schakel kan zijn tussen de kerkenraad en de Commissie van Afwikkeling.
4. Het dient de aanbeveling om een formulier te ontwikkelen wat handelt over het ontheffen van ouderlingen en diakenen wanneer de gemeente sluit. Op dit moment is er nog geen dergelijk document. In de bijlage is een voorbeeld opgenomen wat eventueel zou kunnen dienen als onderlegger. Dit formulier is gebruikt bij de opheffing van de Christelijke Gereformeerde Kerk De Krim en de Christelijke Gereformeerde Kerk Rotterdam West.
5. Het dient de aanbeveling om in het proces een communicatieplan te maken. In dit plan wordt opgenomen hoe de communicatie plaatsvindt, met wie er gecommuniceerd wordt en wanneer dat dit gebeurt. Ook is het van belang om hierin op te nemen wie er communiceert naar de (kerkelijke) pers, zodat er met één mond gesproken wordt.

8.3 Stroomschema

Zorgen rondom het gemeente-zijn?

Melding aan de classis via de kerkvisitatie

- Classis kan een commissie in het leven roepen om te be-
zien welke stappen er ondernomen dienen te worden

De gemeente dient volledig op de hoogte gehouden te worden van alle dingen die er gebeuren en die besloten worden: Ophef van de gemeente, doorstart, herstart of de start van een diaconaal/missionair project.

Wanneer men ziet dat de huidige gemeente niet meer verder kan, dient men een start te maken met de afronding van de gemeente:

- organisatie laatste dienst
- pastoraat aan de gemeenteleden
- verkoop van (on)roerende zaken
- overschrijven van de leden naar andere gemeente

Gaat de gemeente verder en hoe? Besluit nemen!
Besluiten nemen aangaande kerkgebouw
Waar gaat de financiële opbrengst naar toe

De laatste dienst: wie gaat er voor, wie is er genodigd, hoe de communicatie
Ontheffing van ambtsdragers
Kanselbijbel sluiten en Avondmaalstel en de Doopvont uit de kerk dragen
Ontmoeting met elkaar!

Verkoop van gebouw
Verdeling van de goederen
Financiële afwikkeling
Eindrapportage aan de classis
Nazorg aan de leden (overschrijvingen / pastoraat)

De grootste aandacht dient gegeven te worden aan goede en veelvuldige communicatie

9. Literatuurlijst

Henny van den Berg, Piet Hoogenboom en Rein Kok, Fotoboek Christelijke Gereformeerde Kerk te Rotterdam West. Rotterdam, april 2010. *Uit dit fotoboek zijn ook de afbeeldingen gekomen die in dit document zijn opgenomen (met goedkeuring van de opstellers)*

Serge de Boer, Kerkherplanting, Op zoek naar een theologisch kader voor het herplanten van een door uitsterven bedreigde kerkelijke gemeente. Amsterdam, oktober 2007

Rein Brouwer, e.e.a, Levend Lichaam, Dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland. Uitgeverij Kok Kampen, 2007

Dr. René Erwich, Veelkleurig verlangen, wegen van missionair gemeente-zijn. Uitgeverij Boekencentrum, 2008

Dr. J. Hendriks, Gemeente als herberg, een concrete utopie. Uitgeverij Kok Kampen, 1999

Kerkorde Christelijke Gereformeerde Kerken, 2007

W. van der Lee, Voortgangsrapportage en Voorlopige Eindrapportage Thuis in West. Krimpen aan den IJssel 2009

Ronald van der Molen, Plant een kerk, visie en inspiratie voor creatieve gemeentestichting. Ark Media, 2008

Dr. H.C. van der Meulen, Liefdevol oog en open oor, Handboek pastoraat in de christelijke gemeente. Boekencentrum, tweede druk 2001

Prof. dr. Henk de Roest, En de wind steekt op, kleine ecclesiologie van hoop. Uitgeverij Meinema, tweede druk 2006

Johan Smit, Tot de kern komen, de kunst van het pastorale gesprek. Uitgeverij Kok Kampen, tweede druk 2007

Ds. J.C.L. Starreveld, Rapport naar artikel 41. Ambtelijk Contact jaargang 38 nummer 4, 199

10. Bijlagen

10.1 Juridische overwegingen artikel Ambtelijk Contact, mr. H. Herweijer

JURIDISCHE OVERWEGINGEN BIJ HET OPHEFFEN VAN EEN GEMEENTE

Algemeen

Wordt een kerkelijke gemeente opgeheven, dan zijn er heel wat vragen op juridisch gebied. Uiteraard spelen veel meer zaken een rol, zoals emotionele, kerkelijke/kerkrechtelijke en financiële. In dit artikel wil ik (vanuit mijn ervaring als notaris) met name ingaan op een aantal juridische aspecten rondom opheffing van een kerkelijke gemeente; zonder daarbij te pretenderen daarmee volledig te zijn.

Wat is het juridisch kader?

Wellicht is het goed om als startpunt van mijn beschouwing duidelijk te constateren dat volgens het Nederlandse recht een kerk een (zelfstandige) rechtspersoon is. Enerzijds is de kerk wellicht het best te vergelijken met de "wereldlijke rechtspersoon" de vereniging; de vereniging wordt geregeerd door haar statuten en door de wet. Anderzijds is de kerk echter niet vergelijkbaar met een "wereldlijke rechtspersoon", aangezien de wet en/of de overheid geen bemoeienis heeft met de inrichting van het kerkelijk leven en met de regelgeving binnen de kerk. Artikel 2 boek 2 van het Burgerlijk Wetboek omschrijft de positie van de kerken als volgt:

1. Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid.
2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet."

Etc.

Daarnaast zegt dit wetsartikel dat het geoorloofd is om bepaalde artikelen van het Burgerlijk Wetboek overeenkomstig toe te passen voor de kerken, voorzover dit te verenigen is met het statuut van de kerk en met de aard der onderlinge verhoudingen. Uit het vorenstaande kan naar mijn mening een belangrijke conclusie getrokken worden, namelijk dat iedere kerkelijke gemeente rechtspersoonlijkheid bezit.

Geen kerkordelijke bepalingen over opheffing

Het gebeurt nogal eens dat ik als notaris benaderd word om voor een bepaalde kerk of gemeente (uiteenlopend van kerken of gemeenten met een evangelisch/charismatisch karakter tot die van reformatorische aard) een transactie of rechtshandeling te beschrijven. Voordat ik met zo'n zaak aan de gang kan gaan, zal ik moeten vaststellen wat de "spelregels" zijn die binnen die betreffende kerk of gemeente gelden.

Er moet navraag gedaan worden naar het bestaan van een kerkorde of een reglement of statuten.

Aan de hand daarvan probeer ik een aantal juridisch relevante vragen beantwoord te krijgen, zoals:

- Wie is bevoegd een bepaald besluit te nemen?
- Wie mag de kerk vertegenwoordigen?
- Zijn er nog andere kerkelijke geledingen die in de besluitvorming betrokken moeten worden?
- Welke voorschriften dienen bij de besluitvorming in acht te worden genomen?

Een speurtocht in onze eigen Kerkorde naar bepalingen rondom de opheffing van een kerkelijke gemeente, wijst uit dat hieromtrent niets geregeld is. De "omgekeerde" situatie, namelijk de instituering van een gemeente wordt wel in de Kerkorde geregeld. In laatstbedoelde situatie is er volgens de Kerkorde zeker een rol voor de classis weg gelegd, zodat er veel voor te zeggen is om bij opheffing van de gemeente de betreffende classis hierin op een goede wijze te betrekken.

Overigens wil ik in deze bijdrage niet te veel ingaan op vragen hieromtrent van met name kerkrechtelijke aard.

Uit het eerder genoemde artikel 2 boek 2 Burgerlijk Wetboek blijkt dat er voor situaties als hier beschreven (opheffing kerkelijke gemeente) zoveel mogelijk aansluiting gezocht kan worden bij wettelijke regels die voor de "gewone" wereldlijke rechtspersonen gelden, mits de eigen kerkelijke regels (Kerkorde) althans niet anders voorschrijven.

Verdere uitwerking

Als eenmaal het besluit genomen om (zulks na overleg en besprekingen hierover in de classis) over te gaan tot opheffing van de gemeente, dan zullen (afgezien van financiële en andere aspecten) nog een aantal juridische "hobbels" genomen moeten worden. Er zal nagedacht moeten worden over afstoting van het eigen kerkgebouw, over een bestemming van het interieur en de inventaris. Waar blijven de boeken en bescheiden van de kerk? Wie gaat zorg dragen voor de archieven? Dit zijn alle zaken die verband houden met de afwikkeling (in juridische termen aangeduid met: vereffening/liquidatie).

Bij de doordenking van de geschetste problematiek is het naar mijn mening belangrijk om kennis te nemen van een aantal bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. In artikel 19 lid 5 boek 2 Burgerlijk Wetboek staat het volgende vermeld: "De rechtspersoon blijft na ontbinding voortbestaan voor zover dit tot vereffening van zijn vermogen nodig is". Zoals hierboven reeds werd aangegeven, mogen de bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek in principe ook worden toegepast voor kerkelijke rechtspersonen. Dat leidt tot de volgende conclusie, die voor niet-juristen verrassend en wellicht ook moeilijk te begrijpen is: Zelfs nadat de laatste dienst in de gemeente gehouden is en de kerkenraad van diens oorspronkelijke taak ontheven is (in juridische termen: na de ontbinding van de rechtspersoon), kan de kerk als rechtspersoon toch blijven voortbestaan. De opmerkelijke lezer zal zich achter het oor krabben en zich afvragen hoe dit kan. Na opheffing van de gemeente zijn er toch geen leden meer? Hoe kan de kerk dan blijven bestaan?

Om dit te begrijpen zal de lezer zijn uiterste best moeten doen om in juridische abstracties te denken. De wetgever heeft namelijk met laatstgenoemde wettelijke bepaling een mogelijkheid willen creëren voor een ordelijke afwikkeling. Wel dient hierbij de kanttekening gemaakt te worden dat de kerk als rechtspersoon overigens niet langer zal (kunnen) blijven voortbestaan als nodig is voor de afwikkeling van het vermogen. Overeenkomstig het bepaalde in artikel 19 lid 6 boek 2 Burgerlijk Wetboek houdt de kerk als rechtspersoon op te bestaan op het tijdstip waarop de afwikkeling (vereffening) eindigt.

Vergelijking met tennisvereniging

Hierboven werd de kerk in zekere zin vergeleken met een gewone vereniging. Laten we proberen om de vergelijking met de vereniging weer op te pakken. In het dorp "Hooiconk" is een florerende tennisvereniging, met eigen tennisbanen, kantine, kleedkamers en overige voorzieningen. In de loop der jaren schrompelt het ledental van de vereniging zodanig in dat op de ledenvergadering van april 2001 het besluit wordt genomen om de vereniging per 1 juli 2001 op te heffen (te ontbinden). In de periode tussen de ledenvergadering en 1 juli 2001 kunnen de leden "gewoon" blijven tennissen en kunnen ze "gewoon" gebruik blijven maken van de faciliteiten van de vereniging. Echter op 1 juli 2001 is het fini: er kan niet meer getennist worden en van de kantine en de kleedkamers kunnen de leden geen gebruik meer maken. De oorspronkelijke doelstelling van de tennisvereniging kan vanaf 1 juli 2001 immers niet meer gerealiseerd worden. Vanaf die datum heeft de vereniging geen leden meer en behoeft er ook geen contributie meer betaald te worden aan de vereniging. Ondanks het ontbreken van leden blijft de vereniging als rechtspersoon tijdelijk voort bestaan. Het zou niet best zijn als dat anders was: wat zou er anders op 1 juli 2001 gebeuren met de tennisbanen, de kantine, de kleedkamers en de overige voorzieningen? Bij wie zou-

den de eigendomsrechten hiervan terecht komen? De hiervoor beschreven eigendomsrechten van de (inmiddels ontbonden) tennisvereniging blijven gewaarborgd. Vanaf 1 juli 2001 krijgt het bestuur van de tennisvereniging overigens wel een andere taak, namelijk de vereffening van het vermogen van de vereniging. De wettelijke grondslag hiervoor is te vinden in artikel 23 lid 1 boek 2 Burgerlijk Wetboek. Wat moeten we verstaan onder "de vereffening van het vermogen"? In gewoon Nederlands betekent dit betaling van schulden, inning van nog open staande vorderingen en te gelde making van bezittingen.

We gaan weer terug naar onze tennisvereniging. Het bestuur van de vereniging zal na 1 juli 2001 de achterstallige contributies bij de leden moeten innen, schulden aan derden zullen betaald moeten worden en de eigendom van het tenniscomplex etc. zal door het bestuur aan derden verkocht moeten worden. Na het verrichten van deze handelingen heeft de tennisvereniging (met name vanwege het verkopen van het tenniscomplex) een behoorlijk bedrag op haar bankrekening staan. Dit bedrag zal niet tot in lengte van jaren op de bankrekening van de tennisvereniging kunnen blijven staan. Nee, de gelden zullen moeten worden "aangewend/uitgedeeld" conform de daarvoor in de statuten gegeven regels danwel conform de besluitvorming door de ledenvergadering. Het bestuur is pas van haar taak ontheven na "aanwending/uitdeling" van de gelden. Pas nu houdt de vereniging op te bestaan!

Parallel kerk en vereniging

Laten we proberen om de draad weer op te pakken bij ons oorspronkelijke uitgangspunt, namelijk de opheffing van de kerkelijke gemeente. Zoals hiervoor geschetst zal de kerkelijke gemeente als rechtspersoon na haar ontbinding tijdelijk blijven voortbestaan teneinde het vermogen van de kerk te kunnen vereffenen (vorderingen innen, schulden betalen en bezittingen te gelde maken).

Welke personen in de kerk zijn verantwoordelijk voor de vereffening? De opmerkelijke lezer zal het antwoord wellicht weten. Artikel 23 lid 1 boek 2 Burgerlijk Wetboek (zie boven) geeft hiervoor aanwijzingen: na ontbinding van de rechtspersoon worden de bestuurders vereffenaars van het vermogen van de ontbonden rechtspersoon, tenzij de rechter of de statuten anders bepalen. In kerkelijke termen "vertaald": de leden van de kerkenraad zijn na opheffing van de gemeente in beginsel verantwoordelijk voor de vereffening van het vermogen van de kerk, tenzij de Kerkorde anders bepaalt. Kortom de kerkenraadsleden krijgen een nieuwe taak van behoorlijke zwaarte naar zich toe geschoven. Hadden ze in het verleden met name te letten op het geestelijk heil van de gemeente, nu worden ze ongewild tot "regelneven" van de kerk gepromoveerd. (Of gedegradeerd?) Ze moeten zich nu gaan bekommeren over allerlei zaken die in het verleden veelal door de commissie van beheer werden afgehandeld. Er moet bijvoorbeeld onderhandeld gaan worden over verkoop van het kerkgebouw en er zal nagedacht moeten worden over een passende bestemming voor het kerkorgel. Hier kunnen grote financiële belangen mee gemoeid zijn, waar menig kerkenraads-lid misschien toch wel slapeloze nachten van kan krijgen.

Het uit de wet voortvloeiende uitgangspunt dat kerkenraadsleden na opheffing van de gemeente als vereffenaars gaan fungeren heeft een aantal nadelen:

1. Het aantal kerkenraadsleden is in situaties als deze veelal zo gering dat er onvoldoende "deskundigheid" (noot: vergeef mij de uitdrukking) in huis is om tot verantwoorde beslissingen te komen op een gebied, waarop de kerkenraad in het verleden zich niet behoefde te begeven.
2. Er is geen reglement voorhanden dat weer geeft hoe de vereffenaars tot besluitvorming komen.
3. Menig kerkenraads-lid zal de nieuwe taak als een zware verantwoordelijkheid ervaren, en is beducht voor eventuele persoonlijke aansprakelijkheid.

4. Als er namens de (ontbonden) kerk onderhandelingen worden gevoerd met derden danwel transacties worden afgesloten, is het voor die derden moeilijk te controleren wie er bevoegd is om namens de kerk te onderhandelen en overeenkomsten af te sluiten.

Liquidatiestichting

De hierboven geschetste nadelen kunnen naar mijn oordeel ongedaan gemaakt worden middels de oprichting van een liquidatiestichting. Deze stichting neemt als het ware de "liquidatietaak" van de kerkenraad over. De voordelen van de stichting zijn de volgende:

1. In het bestuur van de stichting kunnen naast kerkenraadsleden ook anderen op grond van hun deskundigheid (ook van buiten de gemeente) benoemd worden.
2. Het ontbreken van een reglement (zie boven) wordt door de toepasselijkheid van statuten ongedaan gemaakt. In de statuten valt immers te lezen op welke wijze de besluitvorming plaats vindt.
3. De mogelijkheid dat kerkenraadsleden persoonlijk aansprakelijk gesteld kunnen worden voor bepaalde handelingen of calamiteiten, wordt hierdoor verminderd, hoewel deze mogelijkheid hiermee niet geheel wordt uitgeschakeld.
4. Aangezien de stichting ingeschreven wordt in het Handelsregister, zal het voor derden met wie onderhandeld wordt ook gemakkelijker zijn om te controleren welke personen bevoegd zijn om de kerk te vertegenwoordigen.

De formulering van de statuten van de liquidatiestichting luistert zeer nauw. De rol van de classis in dezen mag daarbij niet vergeten worden. De positie en de taak van de classis bij de opheffing van de gemeente en de vereffening van het vermogen zal goed en helder geformuleerd moeten worden.

Kerkorde en classis

Naar mijn oordeel pleit er veel voor om in de Kerkorde één of meer bepalingen op te nemen die een regeling bevatten voor de hiervoor aangegeven problematiek. Met name moet de taak die de classis heeft bij opheffing van de gemeente en de vereffening helder geformuleerd zijn. Indien hieraan gevolg wordt gegeven, zal de oprichting van een liquidatiestichting niet gauw (meer) in beeld komen.

Aanwending vermogen

Na vereffening van het vermogen van de kerk zal aan het "batig saldo" een passende bestemming gegeven moeten worden. Voor alle duidelijkheid: de leden van de gemeente kunnen hierop rechte of moreel geen aanspraak maken. Het gaat om "kerkgeld"; als zodanig is het in de loop der jaren bijeengebracht. Dientengevolge pleit er veel voor om het geld een bestemming te geven die hiermee overeenstemt: evangelieverkondiging in de ruime zin van het woord danwel een directe band daarmee. De kerkenraad c.q. de diaconie zal hierover (nog voor opheffing van de gemeente) besluiten dienen te nemen. Bij de besluitvorming hieromtrent zal ook de classis betrokken moeten worden. En ook zal hierbij goed geluisterd moeten worden naar hetgeen hieromtrent in de gemeente leeft.

Geloof en gebed

Met mijn artikel heb ik een aantal juridische overwegingen de revue laten passeren. Een degelijke juridische regeling is geen garantie voor "succes". Geloof en gebed zijn de basis-vereisten om deze complexe en gevoelige zaken tot een goed einde te brengen.

H. HERWEIJER

Mr. H. Herweijer is notaris te Kampen en lid van de Chr. Geref. Kerk aldaar.

2001 - 647

10.2 Voorbeeldformulier ambtsontheffing ouderlingen en diaken²⁷

Let op: dit formulier is alleen te gebruiken wanneer de zaken goed geregeld zijn m.b.t. de verantwoordelijkheden van de roerende en onroerende zaken. Wanneer dit niet is gebeurd kan dit formulier niet gebruikt worden. Dan zal er een toespraak ingelast kunnen worden waarin de broeders bedankt worden voor hun bewezen diensten en dat zij veel zegen toegewenst krijgen bij het afwikkelen van de lopende zaken.

Geliefde broeders,

Op uw verzoek en in opdracht van de classis XXXX der Christelijke Gereformeerde Kerken onthef ik u thans, voor het oog / oor van de gemeente in deze laatst kerkdienst alhier, van uw ambt als ouderling (wat de brs. XXX, XXX en XXX betreft), van uw ambt als diaken (wat de brs. XXX, XXX en XXX betreft), en u beëindigt op deze dag (ná de handdruk en ná het consistoriegebed) uw ambtsdienst in deze gemeente van de Here Jezus Christus.

In dank aan Hem, de Koning van de kerk, Die u krachten en bekwaamheid gaf om de opgedragen taak te verrichten, gedenken wij het werk door u verricht. Wij verklaren dat geen van u zich misdroeg tijdens de ambtsperiode en dat u op de vereiste wijze uw diensten vervulde.

Gaat dan heen en gedenkt dat zij die hun dienst goed hebben verricht – d.i. uit liefde tot Christus en de Zijn gemeente – een ereplaats verkrijgen en veel vrijmoedigheid in het geloof in Christus Jezus. Dat zij ook eenmaal genadeloon in de hemelen ontvangen zullen. Dit alles naar het getuigenis van de Heilige Schrift.

(Tot zover deze officiële uitspraak van uw ontheffing).

Hierna volgde een persoonlijke toespraak tot de ambtsdragers.

²⁷ “Formulier” opgesteld door ds. S. Otten (thans Christelijk Gereformeerd predikant te Assen)

10.3 Vragenlijsten opgeheven gemeenten

ALGEMENE GEGEVENS

Naam van de gemeente	Den Haag-Centrum
Datum van opheffing	30 juni 2000
Aantal leden op de datum van opheffing	75

Voorfase

Wat waren de zorgen omtrent de gemeente?	Sterke veroudering en scherpe vermindering van ledental
Wat waren de factoren die meespeelden om te komen tot gemeenteopheffing	Geen veranderingen op redelijke termijn te verwachten, 'metaalmoeheid'
Hoe heeft u de gemeente hierin betrokken in de voorfase	Uitgebreide consultatie, zowel gemeentebreed in vergaderingen, als via huisbezoeken
Welke zaken heeft men onderzocht om toch de gemeente te kunnen voortzetten?	Geen bijzondere, het was nog vóór de omwenteling in de 21 ^e eeuw
Zijn hier (welke) projecten uit voortgekomen? (zie vorige vraag)	Neen
Is er een extern persoon bij deze voorfase aanwezig geweest om de kerkenraad te adviseren? Zo ja; welke taken heeft hij/zij op zich genomen?	Neen, behalve de Haagse predikanten

Besluitvorming

Hoe is de besluitvorming verlopen in de gemeente	Na gemeentevergaderingen en uitgebreide bezinning
Hoe is deze besluitvorming pastoraal begeleid	Via huisbezoeken, o.a. door alle Haagse predikanten, die nauw betrokken zijn geweest bij het proces, juist naar de pastorale zijde
Zijn er stemmingen gehouden in de gemeente om te komen tot gemeente-opheffing. Zo ja welke vragen zijn er gesteld?	Ja. Vraag was: doorgaan en elkaar begraven, of toch het roer omzetten, of gemeenteleden verdelen over gemeenten die nog voldoende vitaliteit in zich hadden in de regio
Hoe heeft men de gemeente geïnformeerd aangaande de besluitvorming?	Duidelijke schriftelijke en mondelinge communicatie

Sluiting

Hoe heeft men de sluiting kerkrechtelijk geregeld?	Opheffing gemeente, oprichting Stichting om geld, roerende en onroerende goederen goed te verdelen en te besteden
Welke partijen zijn bij de sluiting kerkrechtelijk betrokken geweest?	Classis, predikanten
Was (en welke) er voldoende informatie vanuit het overkoepelend kerkverband om de opheffing te regelen?	Ja
Welke zaken heeft u gemist?	
Hoe heeft de laatste dienst bij u in de gemeente vorm gekregen?	Afscheidsdienst, na interne laatste zondag met viering van het avondmaal
Welke pastorale handelingen heeft u gedaan bij gemeenteleden	Uitgebreide en diepgaande huisbezoeken om e.e.a. partoraal te begeleiden en de pijn te verwerken
Is er een (geïmproviseerd) formulier gebruikt voor de ontheffing van de ambtsdragers? Wilt u deze tekst meesturen?	Neen

Nazorg

Waar zijn de leden naar toe gegaan?	Den Haag-Rijswijk, -West, Zoetermeer, Leiden, Rijnsburg
Wat heeft u met leden gedaan die geen kerkelijke keuze konden maken?	Apart bezocht en zolang mogelijk pastoraal vastgehouden
Welke pastorale nazorg is er geweest?	Dezelfde als in de voorfase, zolang dat nodig was (en dat was vaak meer dan een jaar)
Welke burgerlijke afwikkeling heeft u moeten doen voor uw gemeente?	Geen, behalve de verkoop van het gebouw
Welke kerkrechtelijke afwikkeling heeft u gedaan voor de gemeente?	Formele opheffing, oprichting Stichting verdeling goederen
Zijn er op dit moment nog activiteiten die terug te brengen zijn op de gemeente (evangelisatie o.i.d.)	Neen
Wat is er met het kerkgebouw gebeurd?	Verkocht, inclusief pastorie, aan Joodse gemeente

Algemeen

Wat voor emoties heeft het oproepen voor de gemeenteleden?	Veel verdriet, maar ook begrip voor de realiteit
Wat heeft u gemist in het hele proces	Eigenlijk met de inzichten van toen(!!) niets.

Wat vond u (als dat gezegd kan worden) de sterke kanten in het proces?	De pastorale insteek en de vele tijd die daaraan besteed is
Verdere eventuele opmerkingen die van nut kunnen zijn bij de opbouw van het document.	De inzichten zijn sterk veranderd in de 21 ^e eeuw. Twee tips: zorg voor een rechtsopvolger, door de classis aan te wijzen (dat wordt veel te vaak vergeten) en onthef de ambtsdragers niet uit hun dienst, voordat alle zaken ter afwikkeling goed geregeld zijn. Dus evt. na de laatste dienst de ambtsdragers laten bestaan, ook al zijn er geen samenkomsten meer. Dat voorkomt dat notarissen tot wanhoop worden gedreven en de kerkrechtsspecialisten in de CGK zich in aller lei kronkels moeten begeven

ALGEMENE GEGEVENS

Naam van de gemeente	CGK Rotterdam-West
Datum van opheffing	1 juli 2010
Aantal leden op de datum van opheffing	51

Voorfase

Wat waren de zorgen omtrent de gemeente?	Afnemend ledental doordat leden naar andere gemeenten verhuisden of voor een andere kerkelijke gemeente kozen i.v.m. kinderen.
Wat waren de factoren die meespeelden om te komen tot gemeenteopheffing	De vraag: moet het geld worden besteed aan het tekort voor de komende jaren (o.a. kerkgebouw) of willen we het bedrag steken in mensen. De gemeente koos ervoor om te investeren in mensen door een missionair-diaconaal project te willen nalaten.
Hoe heeft u de gemeente hierin betrokken in de voorfase	Door in sept. 2008 een bidstond te organiseren en door diverse gemeente-avonden en brieven van de kerkenraad aan de gemeenteleden.
Welke zaken heeft men onderzocht om toch de gemeente te kunnen voortzetten?	(1) Samenwerking met andere gemeente op het gebied van beroepingswerk e.d. (2) kan de bestaande gemeente zodanig naar buitengericht functioneren dat we ook wijkbewoners kunnen bereiken.

Zijn hier (welke) projecten uit voortgekomen? (zie vorige vraag)	Uit het 2 ^e aandachtspunt is het plan voor de erfenis van een missionair-diaconaal project voortgekomen.
Is er een extern persoon bij deze voorfase aanwezig geweest om de kerkenraad te adviseren? Zo ja; welke taken heeft hij/zij op zich genomen?	Ja, br. Wim van der Lee (student Chr. Hogeschool Ede). Advisering van de kerkenraad, meedenken, contacten leggen met contactpersonen uit de wijk, plannen voor het missionair-diaconale project uitwerken en presenteren.

Besluitvorming

Hoe is de besluitvorming verlopen in de gemeente	In sept 2008 is er een ledenvergadering gehouden waarin leden de gelegenheid ontvingen hun visie op de toekomst te verwoorden. In nov. 2008 is er een ledenvergadering gehouden i.c.m. de plannen voor een missionair-diaconaal project. Leden spraken zich in grote meerderheid (in een peiling) uit voor nader onderzoeken van de mogelijkheden. In jan. 2009 werd het besluit tot opheffing genomen (tijdens ledenvergadering was ongeveer 90% van de stemgerechtigde leden het met het voorstel eens) . In april 2009 zijn nog enkele zaken besproken en geregeld. M.b.t het project is er toen een tussenrapportage gedaan van de bevindingen. Juni 2009: bespreken praktische zaken en verdeling financiën / opbrengst bezittingen + eindrapportage door commissie ivm project
Hoe is deze besluitvorming pastoraal begeleid	De kerkenraad heeft ieder lid een bezoek gebracht en ook aangeboden één of meerdere extra bezoeken te willen brengen. Daarnaast heeft br. Van der Lee bezoeken verricht.
Zijn er stemmingen gehouden in de gemeente om te komen tot gemeente-opheffing. Zo ja welke vragen zijn er gesteld?	Kerkordelijk neemt de kerkenraad de besluiten en wordt gemeente 'gepeild'. Er was dus sprake van 'peilingen'. Jan. 2009: (1) Ik stem in met het voorstel van de kerken-

	raad de gemeente per 1 juli 2009 op te heffen. (2) Ik geef de kerkenraad en de voorbereidingscommissie het vertrouwen om de genoemde zaken in het rapport nader te onderzoeken. Juni 2009: (1) Steunt u de komst van het project 'Thuis in West', zoals beschreven in de eindrapportage? (2) Stemt u in met de verdeling van de opbrengst van de bezittingen en het onderbrengen hiervan in de op te richten stichting 'Thuis is West'? (financiën, inventaris en pand)?
Hoe heeft men de gemeente geïnformeerd aan- gaande de besluitvorming?	Tijdens één vergadering heeft de kerkenraad zich tijdens de pauze teruggetrokken en het besluit genomen. Dit kan daarna direct aan de leden worden meegedeeld. De overige keren is dit gegaan door een schrijven van de kerkenraad aan alle gemeenteleden van 18 jaar en ouden (incl. verslag van de vergadering).

Sluiting

Hoe heeft men de sluiting kerkrechtelijk geregeld?	Kerkrechtelijk is er niets geregeld. Concreet: na opheffing is er geen kerkenraad meer, maar volgen het Burgerlijk Wetboek nog wel.
Welke partijen zijn bij de sluiting kerkrechtelijk betrokken geweest?	Kerkenraad (en gemeente) en commissie van afwikkeling (namens de classis; deze zien er op toe dat de afwikkeling geschiedt zoals door de leden is aangegeven).
Was (en welke) er voldoende informatie vanuit het overkoepelend kerkverband om de opheffing te regelen?	Nee, er was totaal geen info! Gemist: een vraagbaak voor de regelzaken, zoals: (1) hoe om te gaan met attestaties en bewijzen van lidmaatschap, (2) wie zijn er verantwoordelijk na de opheffing voor het in bezit zijn kerkgebouw (3) wie mogen een evt. verkoopovereenkomst van het gebouw tekenen (4) wat dient er te gebeuren met de verschillende archieven.
Welke zaken heeft u gemist?	
Hoe heeft de laatste dienst bij u in de gemeente vorm gekregen?	Een normale eredienst, waarin de ambtsdragers m.b.v. een niet-officieel formulier uit hun ambt werden ontheven en waarin de Bijbel werd ge-

	sloten en de kerk werd uitgedragen.
Welke pastorale handelingen heeft u gedaan bij gemeenteleden	(Extra) bezoeken.
Is er een (geïmproviseerd) formulier gebruikt voor de ontheffing van de ambtsdragers? Wilt u deze tekst meesturen?	Ja, zie bijlage.

Nazorg

Waar zijn de leden naar toe gegaan?	Naar div. CGK gemeenten in de omgeving van de woning + naar PKN, HHK, Gerg. Gem (1x)
Wat heeft u met leden gedaan die geen kerkelijke keuze konden maken?	Begeleid door gesprekken, telefoontjes, e.d. Overigens heeft iedereen tot 31 dec. 2009 de gelegenheid ontvangen een kerkelijke keuze te maken (dus tot een half jaar na sluiting gemeente)
Welke pastorale nazorg is er geweest?	Deze is voornamelijk informeel en op persoonlijke basis gebeurd.
Welke burgerlijke afwikkeling heeft u moeten doen voor uw gemeente?	Verkoop van het kerkgebouw, oprichting stichting ivm nieuw project,
Welke kerkrechtelijke afwikkeling heeft u gedaan voor de gemeente?	Een schrijven in De Wekker (kerkelijk orgaan)
Zijn er op dit moment nog activiteiten die terug te brengen zijn op de gemeente (evangelisatie o.i.d.)	Het missionair-diaconaal project staat nog in de steigers. Wel is de kinderclub na opheffing nog ongeveer 1 jaar doorgegaan.
Wat is er met het kerkgebouw gebeurd?	Verkocht aan een evangelische gemeente.

Algemeen

Wat voor emoties heeft het oproepen voor de gemeenteleden?	Rouw!
Wat heeft u gemist in het hele proces	Ondersteuning en kennis vanuit het kerkverband, tijd om meer pastorale bezoeken af te kunnen leggen.
Wat vond u (als dat gezegd kan worden) de sterke kanten in het proces?	De openheid waarmee de kerkenraad de gemeente heeft geïnformeerd over alle zaken.
Verdere eventuele opmerkingen die van nut kunnen zijn bij de opbouw van het document.	-

ALGEMENE GEGEVENS

Naam van de gemeente	Zwartsluis
Datum van opheffing	Juni 2008
Aantal leden op de datum van opheffing	Ong. 40

Voorfase

Wat waren de zorgen omtrent de gemeente?	Teruglopend ledenaantal en vergrijzing
Wat waren de factoren die meespeelden om te komen tot gemeenteopheffing	Mogelijkheid bestond om toch in Genemuiden (overkant van het water) te gaan kerken. Per 2002 is Zwartsluis gefuseerd met Genemuiden; na verloop van tijd is de ochtenddienst in Zwartsluis afgeschaft en kwamen leden uit Zwartsluis al naar Genemuiden toe.
Hoe heeft u de gemeente hierin betrokken in de voorfase	In 2002 werd er afgesproken dat er nog een aantal jaar doorgedaan zou worden met de diensten. Uiteindelijk heeft dit tot 2008 geduurd. Toen het besluit tot opheffing eenmaal gevallen was, is het de gemeenteleden in Zwartsluis op een afzonderlijke informatiebijeenkomst, een week voor de jaarlijkse ledenvergadering, meegedeeld.
Welke zaken heeft men onderzocht om toch de gemeente te kunnen voortzetten?	Evangelisatie
Zijn hier (welke) projecten uit voortgekomen? (zie vorige vraag)	Ja, br. J. Hoefnagel, student TUA, is bereid gevonden om samen met zijn vrouw in Zwartsluis te komen wonen om daar het evangelisatiewerk te trekken en te coördineren.
Is er een extern persoon bij deze voorfase aanwezig geweest om de kerkenraad te adviseren? Zo ja; welke taken heeft hij/zij op zich genomen?	Nee.

Besluitvorming

Hoe is de besluitvorming verlopen in de gemeente	Langdurige bezinning binnen de kerkenraad. Uiteindelijk waren cruciaal (a) het besluit om in te zetten op evangelisatie; (b) steeds teruglopend ledental; (c) groot onderhoud aan gebouw
--	--

		kwam er aan.
	Hoe is deze besluitvorming pastoraal begeleid	Naast de informatiebijeenkomst hebben de wijkouderlingen met alle in Zwartsluis kerkende gemeenteleden contact opgenomen en gehouden.
	Zijn er stemmingen gehouden in de gemeente om te komen tot gemeente-opheffing. Zo ja welke vragen zijn er gesteld?	Nee.
	Hoe heeft men de gemeente geïnformeerd aangaande de besluitvorming?	Informatieavond.

Sluiting

	Hoe heeft men de sluiting kerkrechtelijk geregeld?	N.v.t. aangezien de gemeente waarmee Zwartsluis fuseerde, bleef bestaan (Genemuiden)
	Welke partijen zijn bij de sluiting kerkrechtelijk betrokken geweest?	
	Was (en welke) er voldoende informatie vanuit het overkoepelend kerkverband om de opheffing te regelen?	
	Welke zaken heeft u gemist?	
	Hoe heeft de laatste dienst bij u in de gemeente vorm gekregen?	Oud-leden zijn uitgenodigd. Op verzoek van de leden zelf werd het geen doordeweekse dienst, maar een 'gewone' dienst, aan het eind waarvan de kanselbijbel werd gesloten.
	Welke pastorale handelingen heeft u gedaan bij gemeenteleden	Zie voorgaande
	Is er een (geïmproviseerd) formulier gebruikt voor de ontheffing van de ambtsdragers? Wilt u deze tekst meesturen?	N.v.t. aangezien alle ambtsdragers in functie bleven.

Nazorg

	Waar zijn de leden naar toe gegaan?	Genemuiden
	Wat heeft u met leden gedaan die geen kerkelijke keuze konden maken?	Nvt
	Welke pastorale nazorg is er geweest?	Contact houden via wijkouderlingen
	Welke burgerlijke afwikkeling heeft u moeten doen voor uw gemeente?	Verkoop gebouw
	Welke kerkrechtelijke afwikkeling heeft u gedaan voor de gemeente?	Geen

Zijn er op dit moment nog activiteiten die terug te brengen zijn op de gemeente (evangelisatie o.i.d.)	Evangelisatiewerk
Wat is er met het kerkgebouw gebeurd?	Verkocht aan gemeente Zwartewaterland

Algemeen

Wat voor emoties heeft het oproepen voor de gemeenteleden?	Vooral verdriet en berusting. Bij een enkeling ook boosheid: had dit nu niet voorkomen kunnen worden? Helaas zien we enkele leden niet in Genemuiden in de kerk.
Wat heeft u gemist in het hele proces	
Wat vond u (als dat gezegd kan worden) de sterke kanten in het proces?	De timing. Het was goed zo.
Verdere eventuele opmerkingen die van nut kunnen zijn bij de opbouw van het document.	De inventaris van de gemeente is geschonken aan onze partnergemeente in Bulgarije, die juist een gebouw had aangekocht (precies op de datum dat wij de gemeente in Zwartsluis moesten mededelen dat de diensten zouden stoppen). Het Avondmaalstel uit Zwartsluis is cadeau gedaan bij de ingebruikname van de nieuwe kerk in Bulgarije